

ALAPVETŐ JOGOK BIZTOSA
AZ ENSZ NEMZETI EMBERI JOGI INTÉZMÉNYE

NAIH nyilvántartási szám: 40689

Az alapvető jogok biztosának

JELENTÉSE

az AJB-1232/2018. számú ügyben
(előzmény: AJB-445/2017.)

Érintett szervek: Emberi Erőforrások Minisztériuma

2018. szeptember

**Az alapvető jogok biztosának
Jelentése
az AJB-1232/2018. számú ügyben**

Előadó: dr. Tasi Katalin

Az eljárás megindulása

Az alapvető jogok biztosáról szóló 2011. évi CXI. törvény (a továbbiakban: Ajbt.) 18. § (4) bekezdése értelmében hivatalból átfogó utóvizsgálatot indítottam a fagyasztva tárolt embriókkal kapcsolatos rendelkezési jog érvényesülése, szabályozása és gyakorlata kapcsán.

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa 2007-ben az *OBH-1001/2007. számú jelentésben az embriókkal való rendelkezési jogot, és az ennek körében tett nyilatkozatokat vizsgálta alapjogi szempontok szerint*. A tíz évvel ezelőtti jelentésben jogelődöm felkérte az egészségügyért felelős minisztert, hogy az érintett intézmények és a szakma képviselőinek bevonásával kezdeményezzen egyeztetést, és a jelentés konzekvenciái alapján pontosítsa e jogviszonyok szabályozási környezetét, különös tekintettel a fagyasztva tárolt embriókkal kapcsolatos rendelkezési jogra, és a fagyasztva tárolt embriókkal kapcsolatos nyilatkozatok megtételének, módosításának és azok hatályosságának kérdéseire. A biztos kezdeményezte az embrióadományozás részletszabályainak kidolgozását is.

Jelen vizsgálatomban a korábbi ombudsmani ajánlások teljesülését kívántam egyrészt feltárni, másrészt a hatályos jogszabályi rendelkezések gyakorlati alkalmazása során felmerülő esetleges kérdéseket, anomáliákat, alapjogi, jogállami szempontból visszas helyzeteket áttekinteni.

Az átfogó utóvizsgálat keretében az Ajbt. 21. § (1) bekezdés a) pontja és (2) bekezdése alapján tájékoztatást kértem az EMMI egészségügyért felelős államtitkártól. Az embriókkal való rendelkezés gyakorlatát érintő jogi és szakmai álláspontjának kifejtésére kértem emellett a Dévai Intézet, a Versys Clinics, a Kaáli Intézet a Forgács Intézet, a Semmelweis Egyetem I. sz. Szülészeti és Nőgyógyászati Klinika Asszisztált Reprodukciós Osztályának, a Szent János Kórház és Észak-budai Egyesített Kórházak Budai Meddősegi Centrumának, a Pécsi Orvostudományi Egyetem Szülészeti és Nőgyógyászati Klinika In vitro Fertilizáció Szakrendelésének igazgatóját, valamint a Debreceni Egyetem Klinikai Központjának főigazgatóját.

Az alkotmányos jogok és alapelvek

- a jogállamiság elvéből fakadó jogbiztonság követelménye: *„Magyarország független demokratikus jogállam.”* [Alaptörvény B) cikk (1) bekezdés];
- az élethez és emberi méltósághoz való jog: *„Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz.”* [Alaptörvény II. cikk].

Az alkalmazott jogszabályok

- az Európa Tanácsnak az emberi lény emberi jogainak és méltóságának a biológia és az orvostudomány alkalmazására tekintettel történő védelméről szóló, Oviedóban, 1997. április 4-én kelt Egyezménye, az emberi jogokról és a biomedicináról szóló Egyezmény, valamint az Egyezménynek az emberi lény klónozásának tilalmáról szóló, Párizsban, 1998. január 12-én kelt Kiegészítő Jegyzőkönyve kihirdetéséről szóló 2002. évi VI. törvény (a továbbiakban: Oviedói Egyezmény);
- az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény (a továbbiakban Eütv.);
- a kötelező egészségbiztosítás ellátásairól szóló 1997. évi LXXXIII. törvény (a továbbiakban: Ebtv.);
- a kötelező egészségbiztosítás ellátásairól szóló 1997. évi LXXXIII. törvény végrehajtásáról szóló 217/1997. (XII./1.) Korm. rendelet;

- az egészségügyi szolgáltatások Egészségbiztosítási Alapból történő finanszírozásának részletes szabályairól szóló 43/1999. (III. 3.) Korm. rendelet;
- a humán reprodukciós eljárásokkal kapcsolatos, kötelezően nyilvánosságra hozandó eredményességi adatok, statisztikák köréről, a nyilvánosságra hozatal módjáról és helyéről, továbbá az ellenőrzés módjáról szóló 339/2008. (XII. 30.) Korm. rendelet;
- a kötelező egészségbiztosítás keretében igénybe vehető meddőségkezelési eljárásokról szóló 49/1997. (XII.17.) NM rendelet;
- az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárások végzésére vonatkozó, valamint az ivarsejtekkel és embriókkal való rendelkezésre és azok fagyasztva tárolására vonatkozó részletes szabályokról szóló 30/1998. (VI. 24.) NM rendelet (a továbbiakban: NM rendelet);
- az emberen végzett orvostudományi kutatásokról szóló 23/2002. (V. 9.) EüM rendelet (a továbbiakban: EüM rendelet).

A megállapított tényállás

1. Megkeresésemre adott válaszában az *egészségügyért felelős államtitkár* arról tájékoztattott, hogy az embrióadományozásra valamint az embriókkal való rendelkezés területére vonatkozó törvényi szabályozásban az OBH-1001/2007. számú ombudsmani jelentés óta *változás nem történt*. Jelezte, hogy a jelentés kibocsátása óta eltelt időszakban a szakigazgatás látókörébe *panasz*, bejelentés, illetve a jelenlegi utóvizsgálat tárgykörét érintő megkeresés *nem érkezett*. A fagyasztva tárolt embriókkal kapcsolatos nyilatkozatok módosítására és az embrióadományozás részletszabályainak kidolgozására vonatkozóan az államtitkár az *Egészségügyi Tudományos Tanács (ETT) Tudományos és Kutatásügyi Bizottságának állásfoglalását kérte meg*, illetve ígéretet tett, hogy annak eredményéről tájékoztatni fog, azonban jelentésem kiadásáig ezt a tájékoztatást nem kaptam meg.

2. A további megkereséseimben az embriókkal való rendelkezés gyakorlatával összefüggésben az alábbi, konkrét kérdések vonatkozásában kértem tájékoztatást:

1. Intézetükben a fagyasztva tárolt embriókra vonatkozó rendelkező nyilatkozatot a reprodukciós eljárás mely szakaszában és milyen módon teszik meg az eljárásban résztvevők?
2. Milyen formában nyújtott és milyen tartalmú tájékoztatás előzi meg a nyilatkozat megtételét?
3. Mikor és milyen körülmények között van lehetőség a megtett nyilatkozat módosítására? 2007. óta volt-e erre példa az intézetükben?
4. Előfordult-e olyan eset, hogy az eredetileg közösen rendelkező házastársak, élettársak valamelyik tagja a házasság, illetve élettársi közösség felbomlása miatt a korábban letétbe helyezett embriókkal nem a jogszabályban előírt rendelkezési nyilatkozat által felkínált három választási lehetőség alapján szeretett volna rendelkezni, hanem egyedülállóként saját célra kívánta felhasználni azokat?
5. A fagyasztva tárolás költségei kit terhelnek a törvény által biztosított tárolási idő maximális kihasználása esetén?
6. Jellemző-e az, hogy a reprodukciós eljárásban eredménnyel részt vett felek a fennmaradó embriókkal kapcsolatban új, más tartalmú nyilatkozatot tesznek?

2.1 A *Dévai Intézet igazgatója* arról tájékoztattott, hogy a páciensek *kétféle nyilatkozatot* tesznek, miután a beavatkozási ciklus során felvilágosítást kapnak arról, hogy fagyasztásra alkalmas, visszaültetésre nem kerülő embriók jöttek létre. Egyrészt *előzetes rendelkező nyilatkozatot* embrióik további sorsáról az általuk kért tárolási idő lejáratáig, kapcsolatuk megszűnése és rendelkezési képességük elvesztése esetére, másrészt *időtartam nyilatkozatot*, amelyben meghatározzák embriók tárolására kért időt. A páciensek beavatkozási ciklusuk elindítása előtt szóbeli tájékoztatón

vesznek részt, ahol *részletesen tájékoztatják őket az esetleges embriófagyasztásról, okairól, kivételzésének módjáról*, az ezzel kapcsolatos szabályozásról, valamint a tőlük megkövetelt dokumentációs kötelezettségekről. A fagyasztás elindítása előtt, az első kérdésre adott válaszban szereplő nyilatkozatok megtételével egyidejűleg írásbeli tájékoztatást kapnak az embriófagyasztásról. A megtett nyilatkozatokat bármikor módosíthatják az elsőként megtett nyilatkozatokkal azonos törvényi előírásoknak megfelelően. Az intézetben 2007 óta előzetes rendelkező nyilatkozatot az embriók további sorsáról a páciensek nem módosítottak. A tárolási időtartamra vonatkozó nyilatkozat módosítására (a tárolási időtartam meghosszabbítására, ami maximum kétszer öt év) már került sor a páciensek által előzetesen kért tárolási idő lejártakor. A páciensek ilyenkor újra kitöltenek egy időtartam nyilatkozatot. Olyan eset, amely során az eredetileg közösen rendelkező házastársak, élettársak valamelyik tagja a házasság, illetve élettársi közösség felbomlása miatt a korábban letétbe helyezett embriókkal nem a jogszabályban előírt rendelkezési nyilatkozat által felkínált három választási lehetőség alapján szeretett volna rendelkezni, hanem egyedülállóként saját célra kívánta felhasználni azokat, nem fordult elő. Az intézetben a tárolás egy évig ingyenes, ezután térítésköteles. A reprodukciós eljárásban eredményesen részt vett felekre a fennmaradó embriókkal kapcsolatban új, más tartalmú nyilatkozat megtétele ugyanakkor nem jellemző.

2.2 A *Kaáli Intézet orvos-igazgatója* kifejtette, hogy az intézetben *a fagyasztva tárolt embriókra vonatkozó nyilatkozatot* a kezelést megelőző konzultációk során, a beleegyező nyilatkozat aláírásakor írásban teszik meg. Az embriók feletti rendelkezési jogot – a jogszabály kötelező erejénél fogva a betegek az NM rendelet 8. számú melléklete kitöltése útján gyakorolhatják. E nyilatkozatban szerepel az összes lehetőség, ami a rendelkezési jogra vonatkozik. A betegek tájékoztatást kapnak írásban arról, hogy a tárolási idő leteltekor az embriókat vagy megsemmisítik, vagy orvostudományi kutatásra használják fel őket. Igény esetén később is kérhetnek írásbeli vagy szóbeli tájékoztatást a mélyhűtéssel (fagyasztás, vitrifikáció), illetve a mélyhűtött embriókkal kapcsolatban. A reprodukciós eljárás bármely szakaszában, illetve annak befejezése után is van lehetőség a nyilatkozat módosítására. Az intézetben 2007 óta volt arra példa, hogy a nyilatkozatot később módosították. A házastársi vagy élettársi kapcsolatban élő páciensek tudomásul veszik, hogy csak együtt rendelkezhetnek. A fagyasztás, illetve vitrifikáció a reprodukciós eljárás részét képezi, így annak költségeit a Kaáli Intézet állja. A tárolás költségei a pácienseket saját célú tárolás, letét esetén terheli. A reprodukciós eljárásban eredménnyel részt vett páciensek 5-10 %-a tesz a fennmaradó embriókkal kapcsolatban új, más tartalmú nyilatkozatot.

Az orvosigazgató sajnálatát fejezte ki, amiért a korábbi ombudsmani jelentésben foglalt, az embrióadományozás részletszabályainak kidolgozására irányuló kezdeményezés nem valósult meg. Álláspontja szerint a korábban megvilágított problémák a mai napig fennállnak, anélkül, hogy bármilyen előrelépés történt volna az ügyben, azaz nem történt meg az embrióadományozás részletszabályainak kidolgozása. *A rendelkező nyilatkozatok megváltoztatása éppoly ritka és problémás, mint tíz évvel ezelőtt.* Ezzel párhuzamba állította a petesejt-fagyasztás problémájának korábbi megoldatlanságát is, azaz hogy *az eljárást az ETT emberen végzett orvostudományi kutatásnak minősítette.* Bár jelenleg már a petesejtek fagyasztására is van lehetőség az NM rendelet 4. számú melléklete szerint, ugyanakkor – az álláspontja szerint nemi alapú diszkriminációt felvetve – a hímvarsejtek saját célú fagyasztása megengedett ún. szociális (nem egészségügyi) javallat esetén is, a női ivarsejteknel mindez kizárt, női ivarsejtet csak egészségügyi okokból lehet saját célra fagyasztva tárolni. Noha erre nézve lenne igény, *a betegek ilyen irányú kérését el kell utasítani a rendelet miatt.*

Kifejtette, hogy pusztán technikai oldalról nézve, a megfelelő tárolási körülmények mellett ma már a fagyasztott embriók emberi léptékkal számítva szinte korlátlan ideig tárolhatók (a fizikusok számítása szerint 2-300 évig), éppen ezért álláspontja szerint a 20-35 éves páciens esetén a saját célú felhasználás lehetőségét nem indokolt és így nem is kellene korlátozni 10 évben.

A korábbi jelentésben szintén taglalt kérdéskörrel kapcsolatban, miszerint a saját célra fagyasztott embrió csak annak az intézetnek adható ki, amelyik a betegnél a konkrét reprodukciós eljárást el fogja végezni az Eütv. 178. § (1) és a 174. § (3) bekezdései alapján, szintén nem történt

előrelépés. Végezetül felhívta figyelmemet arra, hogy – tudomása szerint nemcsak a Kaáli Intézet, de más reprodukciós intézetek munkatársai esetében is problémát jelent, hogy az Alaptörvény és az Eütv. rendelkezései nincsenek egymással összhangban, az Alaptörvény II. cikkében foglaltak okán, mely szerint a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.

Az igazgató tudomása szerint emiatt a legtöbb reprodukciós intézet nem vállalja fel, hogy megsemmisítsék a fagyasztva tárolt embriókat a tíz év lejárta után sem. Ennek egyrészt az is oka lehet, hogy az orvosok lelkiismereti okokra hivatkoznak, másrészt a közismert nemzetközi embriómegsemmisítési botrányok szülte nyomás miatt *ezt a kockázatot nem kívánják az intézetek felvállalni*. Álláspontja szerint jelentősen megkönnyítené a helyzetet, ha a páciensek a 10 év lejárta esetén külön nyilatkozatban kérnék a fagyasztva tárolt embrióik megsemmisítését, azonban a betegeket a kezeléseik után rendkívül nehéz elérni, ezért az intézetek által kezdeményezett utólagos nyilatkozattételek nagyon kis százalékban járnak eredménnyel. Éppen ezért gyakran előfordul, hogy az intézetek a tíz év eltelte után is – saját költségére – tárolják az embriókat.

2.3 A Debreceni Egyetem Klinikai Központjának főigazgatója a Kaáli Intézet igazgatójának válaszával azonos tartalmú választ adott, tekintve, hogy a két intézet szakmai irányítása azonos.

2.4 A Forgács Intézet igazgatója arról tájékoztatót, hogy pácienseik a fagyasztásra kerülő embriókról akkor teszik meg a nyilatkozatot, amikor számfeletti (azaz az embrióbeültetést követően a beültetett embriókkal azonosan életképes minőségű, de az intézet transzfer stratégiájának, illetve a pár kérésének megfelelően is meghatározott számú beültetett embrión felül maradó) embriók keletkeznek. Az indított ciklusaiknak mintegy harmadában történik a beültetést követően embrió mélyhűtés, ezért nem látják indokoltnak erkölcsi, illetve etikai kérdések tárgyalását. A nyilatkozat megtétele előtt tájékoztatják a pácienseket a számfeletti embriók számáról, minőségéről és a mélyhűtés technikájáról. Tájékoztatást kapnak a fagyasztott embriókban rejlő életpotenciállal és a fagyasztott-felolvasztott embriók beültetése kapcsán elérhető sikerességgel kapcsolatban. Mindezt követően kerül sor a nyilatkozat kitöltésére, melyet a pár mindkét tagjának jelenlétében szakorvos végez. A nyilatkozat bármikor felülbíráható a pár részéről. Erre számos alkalommal sor is kerül.

A nyilatkozattétel kapcsán ugyanis *jellemzően mindenki későbbi saját felhasználás céljából mélyhűteti az embrióit*. Amennyiben valaki a friss, korábbi fagyasztott beültetések eredményeképpen született gyermekei révén befejezettnek ítéli reprodukciós terveit, és még vannak fel nem használt fagyasztva tárolt embriói mindenképpen korábbi döntése felülvizsgálatára kényszerül. Ilyenkor jellemzően – életesélyt adva embrióiknak – felajánlják a párok ezeket az embriókat más olyan pároknál történő beültetésre, akiknek egyéb módon nem születhetne gyermekük. Az intézetben a páciensek nyilatkoznak a rendelkező személyéről és arra az esetre, ha házastársi, élettársi kapcsolatuk megszakad, illetve egyikük, vagy mindegyikük elhalálozik, az intézet gyakorlata szerint csak akkor módosítható, ha a pár azt a még fennálló párkapcsolatában és mindkét rendelkező részéről egyhangúan tette meg. Azon esetekben, ahol a párkapcsolat felbomlik, vagy valamelyik korábban rendelkező ezzel a lehetőséggel már nem tud élni, a korábban tett nyilatkozat az intézet gyakorlata szerint nem módosítható. A fagyasztás költsége annak a beavatkozásnak finanszírozóját terheli, melynek kapcsán az embriók keletkeztek.

A válasz szerint az OEP (újabb nevén: NEAK) által támogatott in vitro kezelés esetén az OEP által fizetett támogatás fedezi a fagyasztás költségét, míg a páciensek által finanszírozott in vitro kezelés esetén a páciensek állják annak költségét. Ez esetben a fagyasztás ára az előre meghatározott árban benne foglaltatik. Amennyiben valaki saját célra tároltat embriókat az intézetben, annak a biztonságos tárolás rendkívül magas költségeihez önmagának kell hozzájárulnia. Amennyiben a pár fagyasztva tárolt embrióiról lemond és felajánlja, akkor annak a tárolási költségeit a továbbiakban nem fizeti és azt majd a recipiens pár fogja megtéríteni. Az igazgató azt is felvetette, hogy jogalkalmazói bizonytalanságot okoz, hogy az Alaptörvény magzati élet védelméről szóló elvével nem ellentétes-e a konkrét jogszabályi rendelkezés, mely szerint a reprodukciós eljárásban részt vevők kérhetik a fagyasztva tárolt embrióik megsemmisítését, vagy

embriókutatás céljára történő felajánlását, ami lényegében szintén az embrió megsemmisüléséhez vezet. Álláspontja szerint még annak a kérdése is felmerül, hogy az egyes intézetek egyáltalán kötelezhetőek-e a páciensek kérése alapján az embriók megsemmisítésére, vagy ezt a döntést hozó párnak kell-e megtennie. Megítélése szerint a fagyasztott embriókban olyan *rendkívüli életpotenciál rejtőzik*, amely révén megsemmisítésük *kifejezett erkölcsi-etikai aggályokat vet fel*. Elfogadhatatlannak tartja, hogy olyan embriókat elimináljanak, amelyekből egészséges gyermekek nevelkedhetnek fel.

2.5 A *Semmelweis Egyetem I. sz. Szülészeti és Nőgyógyászati Klinika Asszisztált Reprodukciós Osztályának igazgatója* arról tájékoztattott, hogy betegek a fagyasztva tárolt embriókra vonatkozó rendelkező nyilatkozatot az embrióbeültetés előtt kapják meg a kezelőorvos szóbeli tájékoztatását követően abban az esetben, ha rendelkezésre áll legalább két, fagyasztásra alkalmas számfeletti embrió. A pár mindkét tagjának egybehangzó döntése alapján, a rendelkező nyilatkozat aláírásával kérhetik a fagyasztást. A nyilatkozat megtételét szóban és írásban nyújtott tájékoztatás előzi meg. A meddő párnak bármikor lehetősége van a megtett nyilatkozat írásban történő módosítására, de 2007 óta még nem volt erre példa az intézetben. Az intézetben még nem fordult elő olyan eset sem, hogy a meddő pár élettársi vagy házastársi kapcsolatának felbomlását követően egyedülállóként, saját célra kívánta volna felhasználni a fagyasztott embriókat. A fagyasztva tárolás költségei az intézetet terhelik, az OEP erre külön finanszírozást nem ad. A reprodukciós eljárásban eredménnyel részt vettek a fennmaradó embriókkal kapcsolatban új, más tartalmú nyilatkozatot nem tettek.

2.6 A *Szent János Kórház és Észak-budai Egyesített Kórházak Budai Meddőségi Centrumának igazgatója* válasza alapján a meddőségi centrumban a rendelkezést a fagyasztás napján teszik meg a párok, akiknek a program előtt kötelező felvilágosító előadáson részt venni, amelyet regisztrációval kell hitelesíteni. A fagyasztás és rendelkezési nyilatkozat megtétele előtt az orvos vagy az embriológus ad számukra tájékoztatást. A rendelkezési nyilatkozat módosítása a pár együttes akarata alapján bármikor, munkaidőben megtehető. Intézetükben 2007 óta folyamatosan történnek módosítások. Elenyészően kis számban fordult elő, hogy egyedülállóként kívánta felhasználni a pár női tagja a letétbe helyezett embriókat, a korábbi férj, vagy élettárs tudta nélkül. A tárolás költségei az intézetet terhelik, és előfordult már, hogy sikeres program után más tartalmúvá teszik a nyilatkozatot a párok az eredetileg tett nyilatkozathoz képest. A törvény által biztosított tíz éves tárolási időt szakmailag elavultnak tartja, hivatkozott arra, hogy az Egyesült Államokban már több mint 20 éves fagyasztva tárolás után is egészséges gyermekek születtek. *Nincs olyan tapasztalat, hogy a korszerűen végzett 10 éven túli kryoprezerváció ártalmas lenne a jövőd utód egészségére*. Álláspontja szerint a jogszabály módosítására lenne szükség a maximális tárolási időt illetően.

2.7 A *Pécsi Orvostudományi Egyetem Szülészeti és Nőgyógyászati Klinika In vitro Fertilizáció Szakrendelésének igazgatója* válaszában arról tájékoztattott, hogy a fagyasztva tárolt embriókra vonatkozó rendelkező nyilatkozatot a résztvevők, amennyiben a friss embriók beültetése napján marad embriójuk, a fagyasztás napján írásban teszik meg. A nyilatkozatot a pár az embriók minőségére vonatkozó szóbeli és ennek megfelelő írásos tájékoztatás után teszi meg. A megtett nyilatkozat módosítására bármikor lehetőség van, de ez 2007 óta nem fordult elő, ahogyan későbbi egyedülállóvá válás esetén sem kívánták a fagyasztott embriókat felhasználni. A fagyasztás költségei a kötelező 5 év után a párokat terhelik.

2.8 A megkeresett egészségügyi szolgáltatók közül a *Versys Clinics vezetője nem adott választ*.

2.9 Vizsgálatom során szükségessé vált egy, a következőkben részletezett jogértelmezési kérdés tisztázása, ezért *ismételt megkereséssel fordultam az egészségügyért felelős államtitkárhoz*. Kiderült ugyanis a

szabályozás áttekintése során, hogy az Eütv. 174. § (1) bekezdése¹ és a 178. § (5) bekezdése² a tárolási idő lejártát követően két egymással ellentétes, illetve részeiben eltérő rendelkezést tartalmaz. Mivel mindez jogalkalmazással összefüggő kérdéseket vetett fel, arra kértem az egészségügyért felelős államtitkárt, hogy a kérdéses törvényi rendelkezések megfelelő értelmezésével és alkalmazásával összefüggő szakmai és jogi álláspontjáról tájékoztasson.

Válaszában az egészségügyért felelős államtitkár kifejtette, az Eütv. 171-174. §-a rendelkezik a férfi és női ivarsejtek (hímivarsejtek vagy spermiumok illetve petesejtek) adományozásának és letétének szabályairól. Az ivarsejtekről szóló szabályozás szakmai és etikai okokból is több ponton eltér az embrióadományozás és letét szabályaitól, melyekről az Embrióadományozás és embrióletét című fejezet (175. §- 179. §) rendelkezik.

Az Eütv. 170. § (1) bekezdése alapján már az ivarsejt adományozásakor meg kell határozni az adományozott, illetve letétbe helyezett ivarsejt felhasználásának célját, mely reprodukciós eljárás vagy orvostudományi kutatás lehet, ez később nem módosítható. Ugyanis reprodukciós eljárás végzéséhez, illetve orvostudományi kutatás céljából adományozható ivarsejt, amely kizárólag az adományozás szerinti célra használható fel. Az Eütv. 174. § (1) bekezdésének rendelkezése szerint az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárások végzésére vonatkozó, valamint az ivarsejtekkel és embriókkal való rendelkezésre és azok fagyasztva tárolására vonatkozó részletes szabályokról szóló jogszabályban meghatározott esetben az egészségügyi szolgáltató az adományozott és általa elfogadott ivarsejteket a felhasználásig fagyasztva tárolja, az ivarsejtek tárolása kizárható vagy időtartama korlátozható azzal, hogy a korlátozott időtartamig tárolható ivarsejteket a tárolási idő lejártát követően meg kell semmisíteni.

Mivel az adományozott ivarsejtek felhasználásáról az adományozáskor rendelkezni kell, *ennek módosítására lehetőség nincs, tehát a reprodukciós célra felajánlott ivarsejt nem használható fel kutatásra*, a tárolási idő lejártát követően az ivarsejtek sorsa kizárólag megsemmisítés lehet.

Az Eütv. 175 § (3) alapján a be nem ültetett embrió további rendeltetése a saját célú, esetleges későbbi felhasználás érdekében történő letét, az embrió-adományozás más személyeknél végzendő reprodukciós eljáráshoz, és az orvostudományi kutatás céljára történő felajánlás lehet. *Megfelelő rendelkezés vagy annak ismerete hiányában az egészséges embrió letételének szándékát kell vélelmezni.* A kitöltendő nyilatkozatot az NM rendelet 8. számú melléklete tartalmazza.

Az Eütv. 178. § (5) bekezdése rendelkezik az embrióletét és az embrió-adományozás céljából történő fagyasztva tárolás lehetséges időtartamáról. A letétbe helyezett embrió tárolásának leghosszabb időtartama 10 év. Az adományozás céljából felajánlott embrió legfeljebb 5 évig tárolható, de ez az időtartam egy alkalommal, további 5 évvel meghosszabbítható. A határidő leteltét követően az egészségügyi szolgáltató az embriót megsemmisíti vagy tudományos kutatás céljára - a reprodukciós eljárásban történő felhasználás lehetőségének kizárásával - felhasználhatja, illetve ilyen célból arra jogosult kutatóintézetnek átadhatja.

¹ Eütv. 174. § (1) Az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárások végzésére vonatkozó, valamint az ivarsejtekkel és embriókkal való rendelkezésre és azok fagyasztva tárolására vonatkozó részletes szabályokról szóló jogszabályban

a) meghatározott esetben az egészségügyi szolgáltató az adományozott és általa elfogadott ivarsejteket a felhasználásig fagyasztva tárolja,

b) meghatározottak szerint az ivarsejtek tárolása kizárható vagy időtartama korlátozható azzal, hogy a korlátozott időtartamig tárolható ivarsejteket a tárolási idő lejártát követően meg kell semmisíteni.

² Eütv. 178. § (5) Az adományozás céljából felajánlott embrió legfeljebb 5 évig tárolható, de ez az időtartam egy alkalommal, további 5 évvel meghosszabbítható. A letétbe helyezett embrió tárolásának leghosszabb időtartama 10 év. A fel nem használt embrió a fagyasztva tárolás határidejének letelte előtt - az embrió valószínű károsodásának esetét kivéve - nem semmisíthető meg. A határidő leteltét követően az egészségügyi szolgáltató az embriót megsemmisíti vagy tudományos kutatás céljára - a reprodukciós eljárásban történő felhasználás lehetőségének kizárásával - felhasználhatja, illetve ilyen célból arra jogosult kutatóintézetnek átadhatja.

A határidő leteltét követően az embrió sorsa a megsemmisítés illetve az orvostudományi kutatás céljára való felajánlás lehet, *a rendelkezésre jogosultak nyilatkozata alapján*. A jogszabály tehát nem ruházza át a rendelkezési jogot az egészségügyi szolgáltatóra; annak a korábbi nyilatkozat szerint kell eljárnia. Mivel az embrió reprodukciós célra történő felhasználása ekkor már kizárt, a jogszabály csak a megsemmisítésre vagy a tudományos kutatási célú felhasználásra ad lehetőséget.

Fentiek alapján az államtitkár álláspontja szerint egyértelműen szabályozott a fagyasztva tárolt embriók sorsa, a rendelkezési jog érvényesülése biztosított, e rendelkezések vonatkozásában a jogbiztonság követelménye nem sérül.

A vizsgálat megállapításai

I. A hatáskör tekintetében

A biztos feladat- és hatáskörét, valamint az ezek ellátásához szükséges vizsgálati jogosultságokat az Ajbt. határozza meg. Az Ajbt. 18. § (4) alapján a biztos a hatóságok tevékenysége során felmerült, az alapvető jogokkal kapcsolatos visszásság megszüntetése érdekében hivatalból eljárást folytathat. A hivatalból indított eljárás természetes személyek nagyobb csoportját érintő visszásság kivizsgálására vagy egy alapvető jog érvényesülésének átfogó vizsgálatára irányulhat.

Az egészségügyi ellátórendszer fejlesztéséről szóló 2006. évi CXXXII. törvény 1. § (2) bekezdés *b)* pontja szerint egészségügyi közszolgáltatásnak minősül a részben vagy egészben a központi költségvetés és az Egészségbiztosítási Alap terhére finanszírozott egészségügyi szolgáltatás. A fentiek alapján a *közszolgáltatást végző szervek körébe tartoznak az egészségügyi intézmények*, amelyekre a biztos vizsgálati jogosultsága egyértelműen kiterjed.

A vizsgálatom tárgyával összefüggésben szükségesnek tartom azt is kiemelni, hogy az ombudsman számára egy adott jogi szabályozás alapjogi aspektusú vizsgálatára, valamint a jogszabályok hiányosságaival, tartalmi hibáival összefüggő intézkedések megfogalmazására a törvény lehetőséget teremt. A *preventív alapjogvédelemre is hangsúlyt helyező ombudsmani gyakorlat* alapján a biztos mandátuma keretei között marad akkor, amikor az alapjogi aspektusú vizsgálatához nélkülözhetetlen módon, hivatalbóli eljárás keretében, a konkrét alapjogséremlmek és ezen alapuló panaszok megelőzése érdekében áttekinti a releváns jogi szabályozást, feltérképezi és jelzi a jogalkotásért felelős szervek irányába a felmerülő aggályokat.

II. Az alapvető jogok és elvek tekintetében

Az alapvető jogok biztosa egy adott társadalmi probléma mögött álló összefüggés-rendszer feltárása során autonóm, objektív módon, kizárólag alapjogi érvek felsorakoztatásával és összevetésével tesz eleget az Alaptörvényben kapott mandátumának. Álláspontom szerint ombudsmanként akkor járok el helyesen, ha következetesen, zsinórmértékként támaszkodom az Alkotmánybíróság alapvető jogállami garanciákkal és az alapjogok tartalmával kapcsolatos elvi megállapításaira, valamint az egyes alapjogi tesztekre.

A jelentés megállapításaival összefüggésben ismételten hivatkozom arra, hogy az Alaptörvény vonatkozó rendelkezéseinek szövege Alaptörvény Negyedik Módosításának hatályba lépését követően továbbra is nagyrészt megegyezik az Alkotmányban foglaltakkal, az alkotmányos követelmények és alapjogok tekintetében jellemzően nem tartalmaz olyan rendelkezéseket, amely ellentétesek volnának a korábbi alkotmányunk szövegével. Az Alkotmánybíróság a 22/2012. (V. 11.) AB határozatában arra mutatott rá, hogy *„az előző Alkotmány és az Alaptörvény egyes rendelkezései tartalmi egyezősége esetén éppen nem a korábbi alkotmánybírói döntésben megjelenő jogelvek átvételét, hanem azok figyelmen kívül hagyását kell indokolni”*.

Az Alkotmánybíróság ugyanakkor a 13/2013. (VI. 17.) AB határozatában azt emelte ki, hogy az adott határozatban vizsgált törvényi rendelkezések esetében már az Alaptörvény Negyedik Módosítása alapján jár el a korábbi alkotmánybírói határozatokban foglaltak

felhasználhatóságát illetően. A testület ennek kapcsán elvi élel mondta ki azt, hogy „*az Alkotmánybíróság a hatályát veszített alkotmánybírósági határozat forrásként megjelölésével, a lényegi, az adott ügyben felmerülő alkotmányossági kérdés eldöntéséhez szükséges mértékű és terjedelmű tartalmi vagy szövegszerű megjelenítéssel hivatkozhatja vagy idézheti a korábbi határozataiban kidolgozott érveket, jogelveket. Az indokolásnak és alkotmányjogi forrásainak ugyanis a demokratikus jogállamban mindenki számára megismerhetőnek, ellenőrizhetőnek kell lennie, a jogbiztonság igénye az, hogy a döntési megfontolások átláthatóak, követhetőek legyenek. A nyilvános érvelés a döntés indoklásának létalapja. A korábbi határozatokban kifejtett érvek felhasználhatóságát az Alkotmánybíróság mindig esetről esetre, a konkrét ügy kontextusában vizsgálja.*”

Ha összevetjük az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésében foglaltakat a korábbi Alkotmány, 2. § (1) bekezdésének szövegével, akkor az állapítható meg, hogy a jogállamiság elve tekintetében nem hoz olyan változást az Alaptörvény szövege, mely a korábbi alkotmánybírósági gyakorlat elvetését, tartalmi átértékelését alátámasztaná. A jelen vizsgálat tárgyát képező másik alapvető jog, az élethez és emberi méltósághoz való jog esetében a korábbi Alkotmány 54. § (1) bekezdésének és a jelenlegi Alaptörvény II. cikkének fogalmazásmódja eltér. Az Alaptörvényhez fűzött Indoklás szerint „*lényeges eltérés van a korábbi Alkotmány és a hatályos Alaptörvény szövegezése között. A korábbi Alkotmány az emberi élethez való jogot említette elsőként, amelyet az ember veleszületett jogaként határozott meg. Ez azt jelentette, hogy az élethez való jog feltétele, mint ahogyan a jogképessége is, hogy az élve születéstől kezdődik. Az Alaptörvény szerint ezzel szemben a magzat esetében az élethez való jog a fogantatástól kezdődik, és az Alaptörvény által elsőként kiemelt jog az emberi méltóság, amelyet sérthetetlenként nevez meg.*” Az Alaptörvény szövege álláspontom szerint nem hoz az emberi méltósághoz való jog tekintetében olyan érdemi változást, mely a korábbi alkotmánybírósági gyakorlat elvetését, átértékelését alátámasztaná. Így elvi megállapításaim megfogalmazása, az alapjogok és az alkotmányos elvek értelmezése során – *ellenkező tartalmú alkotmánybírósági döntés megszületéséig* – irányadónak tekintem az Alkotmánybíróság által mind az Alaptörvény hatályba lépését megelőzően, mind pedig az azt követően meghozott határozatai indoklásában kifejtett megállapításokat, következtetéseket.

1. Az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdése alapján Magyarország független, *demokratikus jogállam*. Az Alkotmánybíróság korábbi töretlen gyakorlata alapján ennek a jogállami minőségnek nélkülözhetetlen eleme a *jogbiztonság*. Az Alkotmánybíróság által gyakran hivatkozott tétel, hogy a jogbiztonság az állam – s elsősorban a jogalkotó – kötelességévé teszi annak biztosítását, hogy a jog egésze, egyes részterületei és *az egyes jogszabályok is világosak, egyértelműek, működésüket tekintve kiszámíthatóak és előreláthatóak legyenek a norma címzettjei számára*. Az Alkotmánybíróság döntéseiben felhívta a figyelmet, hogy a jogállamiságnak számos összetevője van, a jogállamiság elvéből folyó egyik legfontosabb alapkövetelmény ugyanakkor éppen a közhatalom, a közigazgatás törvény alá rendeltsége: a közhatalommal rendelkező szervek a jog által megállapított működési rendben, a polgárok számára megismerhető és kiszámítható módon szabályozott korlátok között fejtik ki tevékenységüket. Demokratikus jogállamban ahhoz, hogy a természetes és jogi személyek életviszonyaikat, működésüket, magatartásukat a jog által előírtakhoz tudják igazítani, az elvárt kötelezettségeiknek eleget tudjanak tenni, szükség van a joganyag és a jogi eljárások stabilitására, a változásokra való felkészüléshez megfelelő idő biztosítására, az egyértelműsége, a követhetősége és az érthetősége. A jogbiztonság ugyanakkor nem csupán az egyes normák egyértelműségét követeli meg, de az egyes jogintézmények működésének kiszámíthatóságát is.

Az Alkotmánybíróság 9/1992. (I. 30.) AB határozatában kiemelte, hogy „a jogállamiság fontos eleme a jogbiztonság. A jogbiztonság az állam – s elsősorban a jogalkotó – kötelességévé teszi annak biztosítását, hogy a jog egésze, egyes részterületei és az egyes jogszabályok is világosak, egyértelműek, működésüket tekintve kiszámíthatóak és előreláthatóak legyenek a norma címzettjei számára.”³ A jogbiztonság megköveteli, hogy a jogszabály szövege értelmes és világos, a jogalkalmazás során felismerhető normatartalmat hordozzon.⁴ Nem állapítható meg ugyanakkor a jogállamiság és annak részét képező jogbiztonság sérelme pusztán amiatt, hogy az adott normaszöveg a jogalkalmazás során értelmezésre szorul: a jogbiztonság elvéből nem

³ Vö. 9/1992. (I. 30.) AB határozat, ABH 1992. 59., 65.

⁴ Vö. 26/1992. (IV. 30.) AB határozat, ABH 1992. 135, 142.

következik a jogalkotónak olyan kötelezettsége, hogy minden fogalmat minden jogszabályban külön meghatározzon.⁵ A normavilágosság sérelme miatt az alkotmányellenesség akkor állapítható meg az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint, ha a szabályozás a jogalkalmazó számára értelmezhetetlen, vagy eltérő értelmezésre ad módot, és ennek következtében a norma hatását tekintve kiszámíthatatlan, előre nem látható helyzetet teremt a címzettek számára, illetőleg a normaszöveg túl általános megfogalmazása miatt teret enged a szubjektív, önkényes jogalkalmazásnak. Ha „egy jogszabály törvényi tényállása túl elvont, túl általános, akkor a jogszabály rendelkezése a jogalkalmazó belátása szerint kiterjeszhető vagy leszűkíthető. Az ilyen jogszabály lehetőséget ad a szubjektív jogalkalmazói döntésre, a különböző jogalkalmazók eltérő gyakorlatára, a jogegység hiányára. Ez csorbitja a jogbiztonságot.”⁶ Az Alkotmánybíróság a jogbiztonság fogalmával összefüggésben a fentiekben túl azt is kiemelte, hogy a jogbiztonságnak „elengedhetetlen követelménye, hogy a jogalkalmazói magtartás [...] előre kiszámítható legyen.”⁷

2. Az Alaptörvény II. cikke az alapjogi rendszer két legfontosabb jogát, az emberi élethez és emberi méltósághoz való jogot rögzíti. Az élethez való jog mind a nemzetközi dokumentumok, mind az Alkotmánybíróság töretlen gyakorlata alapján korlátozhatatlan, abszolút jellegű és megelőz minden más jogot. Az élethez való jog két sarkalatos kérdése annak kezdő, illetve végpontja. A tudomány fejlődése újabb problémákat is felvet, főként az emberi élet reprodukciójával kapcsolatban, amelyek életre hívták az ún. *biomedicinális jogokat*.

Az élethez való jog szoros összefüggésben áll a *jogképességgel*. A korábbi Alkotmány alapján ez a magzatot is megillette, de csak az élve születés feltételével. Az Alkotmánybíróság határozataiban következetesen visszautasította annak eldöntését, hogy a méhmagzat ember-e. Sem az nem olvasható ki az alkotmányból, hogy a magzat emberi jogokkal rendelkező személy, sem az, hogy jogi értelemben nem ember. Az 1998-as második abortuszhatározat megerősítette, hogy hogy a magzatvédelmi törvény elfogadásával a parlament formailag teljesített kötelességét: a jogalkotók azzal, hogy nem rendelkeztek a magzat jogalanyiságáról, azt juttatták kifejezésre, hogy *a magzat jogi értelemben nem ember*, és nem illetik meg jogok, így a „megszületéshez való jog” sem.

E körben a testület utalt az Emberi Jogok Európai Egyezményének élethez való jogot deklaráló 2. cikk (1) bekezdésére, amelynek értelmezése során ugyanez a kérdés vethető fel, mivel *a mindenki* (az akkori Alkotmány esetében a *minden ember*) kifejezés értelmezési tartományába kötelező erővel beletartozik a magzat is. Másképp fogalmazva, vajon ugyanolyan módon védi-e az Egyezmény a magzat élethez való jogát, mint a már megszületett emberekét. Az Európai Emberi Jogi Bíróság több konkrét ügy kapcsán találta magát szembe a kérdéssel, és gyakorlata egységesnek mondható: nem foglalt állást. Döntéseiben kifejtette, hogy nem tudja megítélni, vajon a magzatot védelem illeti-e meg az Egyezmény 2. cikk (1) bekezdése alapján, ugyanakkor kifejezetten nem zárta ki annak lehetőségét, hogy bizonyos körülmények fennállása esetén ez megtörténhet. Ezért a Bíróság megítélése szerint a terhesség-megszakítás szabályozása területén *az egyes tagállamok bizonyos szabadságot (certain discretion) élveznek az Egyezmény alapján*.

Az anya önrendelkezési jogának és a magzat élethez való jogának a konkurálásával összefüggésben az Alkotmánybíróság szintén a törvényalkotó szabadságát hangsúlyozta a korábbi Alkotmány szövege alapján. Ha ugyanis az alkotmányozó vagy a törvényhozó úgy dönt, hogy a magzat jogilag nem ember, vagyis nem jogalany, és ezért nem illeti meg az élethez és a méltósághoz való alanyi jog, akkor nemcsak lehetséges, de mellőzhetetlen is a magzati élet védelmére vonatkozó állami kötelesség, valamint az Alkotmányban meghatározott és védett más értékek meghatározása és mérlegelése az anya önrendelkezési jogával és egyéb alapjogaival szemben. A testület ekkori álláspontja szerint nem lenne ezért alkotmányos a teljes abortusztilalom. Hasonlóképpen nem lenne alkotmányos, ha a szabályozás kizárólag az anya önrendelkezési jogát venné tekintetbe. A magzat életének védelme annak megfogásától kezdve állami kötelesség, tehát a terhesség kezdeti szakaszában sem lehet egyedül az anya önrendelkezési

⁵ Vö. 71/2002. (XII. 27.) AB határozat, ABH 2002, 417.

⁶ Vö. 1160/B/1992. AB határozat, ABH 1993. 607., 608.

⁷ Vö. 72/1995. (XII. 15.) AB határozat, ABH 1995. 351., 357.

joga irányadó. Az államnak az élet védelmére vonatkozó objektív kötelességéből következik, hogy az állam alkotmányosan nem engedheti meg a megfelelő indok nélküli abortuszt. Különösen szükséges az indokoltság azért, mert az abortusz esetében az állam életvédelmi kötelessége nem névtelen statisztikai kockázat elhárítását vagy elosztását szolgálja, hanem keletkezőben lévő egyedi emberi élet szándékos megsemmisítéséről van szó. Ez az individualitás akkor is fennáll, ha óvatosságból potenciális emberi életről beszélünk. Rámutatott az Alkotmánybíróság arra, hogy a magzati élet, mint az állam objektív életvédelmi kötelessége által védendő érték különleges jelentősége más jogrendszerekben, mint a meg nem született emberi életnek járó emberi méltóság és a meg nem született embernek az élethez való saját joga önálló, alapjogi megfogalmazást is nyerhet.

Az Alaptörvényből az élvészületést követően vezethető le a jogosultság az élethez való jogra, az ezt megelőző időpontban az állam az objektív jogvédelmi kötelezettség körében védi az emberi élet alapjait.

Amint arra már korábban rámutattam, az Alaptörvény II. cikkének azon új eleme, amely szerint „a magzati életet a fogantatásától kezdve védelem illeti meg”, a korábbi alkotmányos normarendszerhez képest nem vet fel koncepcionális változást, újdonságot. A magzátvédelem és más alapjogok érvényesülése közti egyensúly a megtalálása a törvényhozó feladata, amely csak szélsőséges esetben vet fel alkotmányossági kérdést; akkor, ha a szabályozás az állapotos nő önrendelkezési szabadságát szükségtelenül vagy aránytalanul korlátozza, vagy ha az Alaptörvényből következő minimális védelmet sem biztosítja a magzat számára.

A kérdéskör mögött meghúzódó alapjogi, morális dilemmarendszer vonatkozásában is érvényesnek látom az Alkotmánybíróságnak – az eutanázia kérdéskörére vonatkozó – azon megállapítását, miszerint a „törvényi szabályozás területén a még alkotmányos és már alkotmányellenes szabályozás közötti határvonal nem egyszer s mindenkorra adott”. A vizsgálat szempontjából különösen fontos kiemelni az államnak az Alkotmánybíróság által is megerősített mérlegelési szabadságát az eszköz-rendszer kiválasztása vonatkozásában, ez az állami intézményvédelem alapvető sajátossága.

A fentieket összefoglalva az Alkotmánybíróság a magzat jogképességének, illetve jogképessége hiányának tisztázását a jogalkotóra bízta, a jogalkotó azonban közvetlenül konkrét, tételes rendelkezés formájában nem döntött erről. Indirekt módon az alapjogi jogalanyiség hiánya a magzátvédelmi törvény – az Alkotmánybíróság által később alkotmányosnak talált – tételes rendelkezéseiből következik, ami összhangban van a nemzetközi emberi jogi standardokkal.

Az Alaptörvény II. cikke alapján az emberi méltóság sérthetetlen, minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz. A korábban irányadó és az Alaptörvény hatályba lépését követően is hivatkozási pontot jelentő alkotmánybírósági gyakorlat az emberi méltósághoz való joggal kapcsolatosan arra hívja fel a figyelmet, hogy a méltóság az emberi léttel eleve együtt járó minőség, amely oszthatatlan és korlátozhatatlan, s ezért minden emberre nézve egyenlő. Az egyenlő méltósághoz való jog az élethez való joggal egységben azt biztosítja, hogy ne lehessen emberi életek értéke között jogilag különbséget tenni. Emberi méltósága és élete mindenkinek érthetetlen, aki ember, függetlenül fizikai és szellemi fejlettségétől, illetve állapotától, és attól is, hogy emberi lehetőségéből mennyit valósított meg, és miért annyit. A méltósághoz való jognak részét képezi az is, hogy minden embert másokkal egyenlő méltóságú személyként kell kezelni, vagyis az egyes emberek és embercsoportok között tilos indokolatlan, ésszerűtlen különbséget tenni.

Az Alkotmánybíróság az ember életét és méltóságát egységben szemlélte, ami azt jelenti, nem választhatók külön az ember társadalmi és biológiai dimenziójához fűzhető jogok. Az emberi méltósághoz fűződő jog az alkotmánybírósági gyakorlatban nem a személy szubjektumától függő méltóságérzethez kapcsolódott, hanem azt jelentette, hogy a jog az életet az emberi minőséggel együtt ismeri el, és kapcsol ahhoz elidegeníthetetlen jogokat. *Az Alkotmánybíróság szerint az emberi méltósághoz való jog a természetes személyek autonómiáját jelenti, az önrendelkezésüknek egy olyan, mindenki más rendelkezése alól kivont magja van, amelynél fogva az ember alany marad, s nem válhat eszközzé vagy tárggyá.* A méltósághoz való jognak ez a felfogása különbözteti meg az embert a jogi személyektől, amelyek teljesen szabályozás alá vonhatók, nincs érthetetlen lényegük.

III. Az ügy érdeme tekintetében

1. A vizsgálat előzményei, illetve a hazai és nemzetközi emberi jogi keretek kapcsán

1.1 Az OBH-1001/2007. számú jelentésében a biztos rámutatott, hogy „a be nem ültetett embriók sorsáról való döntés olyan erkölcsi dilemma, amellyel kapcsolatban jogi álláspontot nem lehet kifejteni, a biztos részéről pedig erkölcsi-világnézeti nézőpont kifejtés sem etikus, sem alkotmányos nem lenne. Ezzel a kérdéssel minden olyan párnak szembesülnie kell, aki embriótranszferrel asszisztált reprodukciós eljárásban részt vesz, mégpedig legkorábban az eljárás megkezdésekor, a rendelkező nyilatkozat megtételekor.” Jelentésemben a jelenleg hatályos jogi környezet és az ez alapján megvalósuló gyakorlat feltárására és elemzésére törekedtem az ismert és elfogadott alapjogi érvelések és bioetikai állásfoglalások alapján.

Korábban, egy konkrét panaszbeadvány vizsgálata kapcsán az *AJB-756/2016. számú ügyben* áttekintettem az Eütv. a *művi megtermékenyítéssel kapcsolatos IX. fejezetének* egyes rendelkezéseivel összefüggő alkotmányossági kérdéseket, illetve felmerült aggályokat. Az ügyben kialakított álláspontom és válaszom megfogalmazásakor számos olyan, ez ügyben is releváns megállapítást tettem, melyekre az alábbiak szerint jelen jelentésemben is fel szeretném hívni a figyelmet.

Az orvostudomány és a biológia területén tapasztalható tudományos fejlődésnek köszönhetően egyre több gyermek születik évente különféle mesterséges megtermékenyítési eljárások, ún. asszisztált reprodukciós technikák (ART) eredményeként. Az in vitro fertilizáció (IVF) a meddőségi kezelések közé tartozik. E körbe tartozik minden olyan beavatkozás, amelynek során a petesejtet a testből eltávolítják és laboratóriumi körülmények között („in vitro”) termékenyítik meg. Magyarországon az ART formáinak, módszereinek és feltételeinek alapvető kérdéseit az *Eütv. szabályozza. Az Eütv. IX. fejezete rendelkezik az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárásokról, az embriókkal és ivarsejtekkel végzett kutatásokról, valamint a művi meddővé tételről. A törvényi szabályozást több rendeleti szintű jogszabály tölti meg konkrét tartalommal, ez alapján az ART-ra vonatkozó szabályozás legfontosabb elemei a következők:*

Az asszisztált reprodukciós eljárások Magyarországon Eütv. 167. § (1) bekezdése alapján főszabályként *házaspárok, illetve kapcsolatuk fennállását közokiratban igazoló különnemű élettársak* számára hozzáférhető, utóbbiak számára azonban azzal a megkötéssel, hogy egyikük sem állhat harmadik személlyel házastársi kapcsolatban. Az Eütv. 167. § (4) bekezdése szerint egyedülálló nő is részt vehet ART eljárásban, amennyiben életkora vagy egészségi állapota (meddőség) következtében gyermeket természetes úton nagy valószínűséggel nem vállalhat.

Az egyetlen kezelési ciklusban megtermékenyíthető petesejtek számát jogszabály nem határozza meg. Az anyaméhbe beültethető embriók számát az NM rendelet határozza meg. *Főszabályként három embrió ültethető be, meghatározott esetekben négy embrió beültetésére van lehetőség.*⁸ Az in vitro létrehozott és még *be nem ültetett embriók feletti rendelkezési jogot az azt létrehozó házastársak, illetve élettársak közösen gyakorolják,* egészen az egyik partner haláláig, függetlenül attól, hogy házasságukban vagy élettársi kapcsolatukban változás állt-e be.

Az Eütv. 175. §-a értelmében a rendelkezés jogáról közokiratban vagy teljes bizonyító erejű magánokiratban *bármelyik fél lemondhat.* Az Eütv. 175. § (3) bekezdése arról rendelkezik, hogy a be nem ültetett embrió feletti rendelkezési jog magában foglalja az embrió letétbe helyezését (az embrió tárolása technikailag az embrió lefagyasztásával, kriokonzervációjával valósul meg) a saját célú későbbi felhasználás érdekében, illetve az embrió adományozását más, reprodukciós eljárásban résztvevő személyek részére, valamint az embrió kutatási célra történő felajánlását. Az *embrió adományozására* kizárólag egészségügyi szolgáltató vagy kutatóintézet részére van lehetőség. Az Eütv. 178. § (5) bekezdése alapján azonos személyektől származó embriók legfeljebb két másik személynél használhatók fel reprodukciós eljárásban. Az adományozás céljából felajánlott embrió *legfeljebb 5 évig tárolható, de ez az időtartam egy alkalommal, további 5 évvel meghosszabbítható.*

Az Eütv. 178. §-a rögzíti, hogy az *embrióletételre* a rendelkezési jog gyakorlására jogosultak intézkedése alapján kerülhet sor, ha nincs ilyen jellegű intézkedés, a jog a letétbe helyezés

⁸ Lásd NM rendelet 2. § (2) bekezdése.

szándékát vélelmezi. A letétbe helyezett embrió a rendelkezési jog jogosultjainak egybehangzó írásbeli nyilatkozata alapján adható ki, kivéve, ha egyikük meghalt vagy lemondott rendelkezési jogáról. Kizáró nyilatkozat esetén a letétbe helyezett embrió felhasználására a rendelkezésre jogosult nyilatkozata irányadó, ennek hiányában az embrió adományozására vonatkozó rendelkezéseket kell megfelelően alkalmazni. A letétbe helyezett embrió tárolásának leghosszabb időtartama 10 év. Az embrió a határidő letelte előtt nem semmisíthető meg, kivéve, ha az embrió károsodása valószínűsíthető. A határidő leteltét követően az egészségügyi szolgáltató az embriót megsemmisíti vagy tudományos kutatás céljára – a reprodukciós eljárásban történő felhasználás lehetőségének kizárásával – felhasználhatja, illetve ilyen célból arra jogosult kutatóintézetnek átadhatja.

1.2 Az Alaptörvény I. cikke szerint az alapvető jogok alanya az Ember. Az ember alapjogi jogképessége teljes és feltétlen, tehát az ember valamennyi alapjog alanya lehet. A megfelelő jogi előírások kialakításához nélkülözhetetlen elvi alapot jelent az ART eljárásokban a „méhen kívül” keletkezett emberi lények státusának tisztázása. Az embrió az az entitás, amely biológiai értelemben mindannyiunk életének, emberi lényként való fejlődésének kezdeti stádiumát jelenti, amennyiben pedig megfelelő körülmények között kellő ideig növekedhet, kifejlett ember lehet.

Az *AJB-3254/2014.* számú ügyben kifejtettem, hogy az Alaptörvény II. cikkének azon új eleme, amely szerint „a magzati életet a fogantatásától kezdve védelem illeti meg”, a korábbi alkotmányos normarendszerhez képest nem vet fel koncepcionális változást vagy újdonságot. Az Alaptörvény hatályba lépése óta a magzatot megillető, a korábbi alkotmánybírói gyakorlat által kibontott objektív intézményvédelmi (életvédelmi) kötelezettség immár szövegszerűen is az alkotmány részévé vált, de a törvényhozó továbbra is relatív mozgásteret és szabadságot élvez abban, hogy az előírt alkotmányos kötelezettségének hogyan, milyen eszközökkel és módon tesz eleget.

A tudomány ugyan sokat feltárt abból a folyamatból, amely az emberi élet keletkezésének *hogyanját* jelenti, mégsem került közelebb ahhoz, hogy pontosan *mikor* kezdődik el az ember morálisan szignifikáns léte. Biológiai szempontból az emberi ontogenezise, azaz egyedfejlődése a megtermékenyítéssel kezdődik.⁹ A kutatások alapján a megtermékenyülés azonban nem egyetlen pillanat eredménye, sokkal inkább fogható fel több lépésben megvalósuló folyamatként.

Az ART eljárásokkal összefüggő kérdések *alapjogi-alkotmányossági megítélését jelentősen befolyásolja, hogy milyen mögöttes vélekedést fogad el a jogalkotó az embrió morális-jogi státusáról.* Erre nézve több elmélet is jelen van a szakirodalomban, amelyek jelentőségét jelen esetben az adja, hogy jelezze a kérdést övező sokszínű morális, etikai, jogi elméletek sokszínűségét.¹⁰

- 1) Az *emberi fajhoz tartozás biológiai argumentuma* szerint az emberi lény morális státusának kezdőpontja a megtermékenyítés. Ezt egyrészt azzal támasztja alá, hogy a petesejtből és hímivarsejtből létrejött embrió az emberi faj genetikai kódjával (génállományával, genomjával) rendelkezik. Másrészt kiemeli, hogy ez a genetikai kód egyszeri és megismételhetetlen, és az ember élete során mindvégig változatlan. Mindaddig, amíg a két ivarsejt össze nem olvad, nem beszélhetünk egyedi génállományról. Ettől a pillanattól kezdve a sejtegyesülés új individuumot testesít meg.
- 2) Az *emberi embrióban rejlő potenciálra hivatkozó álláspont* szerint az embrió azért rendelkezik az emberrel megegyező morális státussal, és az ehhez kapcsolódó feltétlen életvédelemhez való joggal, mivel benne rejlik a kifejlett emberré válás lehetősége. Ehhez kapcsolható az *azonosság- illetve a kontinuitás-érv* is.
- 3) A *személy-érv* értelmében mindazonáltal az embrió nem tekinthető személynek, mert nem rendelkezik az ahhoz kapcsolható attribútumokkal, márpedig morális státust kizárólag a személyeknek tulajdoníthatunk.

⁹ Az ontogenezis folyamatának összefoglalását vö. T. W. Sadler: *Langman Orvosi Embryologia.* Medicina Könyvkiadó, Budapest 1999. 36-64. o.

¹⁰ Ezen elméleteket és az azokkal szemben felhozható ellenérveket lásd részletesen Zeller Judit: *A testen kívül létrejött embriók morális és jogi státusa a reprodukcióhoz való jog és a tudományos kutatás tükrében.* PhD értekezés. Pécs 2009.

- 4) A „bármikor megjelenő tudat” („*ever conscious view*”) elmélete szerint az élőlénynek abban az esetben van egész élete során fennálló morális státusa, amennyiben bármikor élete során rendelkezett tudattal. (Az egyik embriót – amelyik kutatás tárgyává válik – elpusztítják, még mielőtt tudatra ébredhetett volna, a másik azonban – mivel beültetésre kerül az anyaméhbe – kifejlődése révén tudatra tesz majd szert későbbi élete folyamán. Az elmélet alapján előbbi tehát nem rendelkezik morális státussal, míg utóbbi igen.)
- 5) Az *érdek-vagy érzékelésemélet* szerint a morális státus minimális feltétele tehát az, hogy az élőlény képes legyen érzékelni az élvezetet vagy a fájdalmat. Amíg az embrió fejlettségben el nem éri azt a stádiumot, amikor fájdalmat képes átélni, addig ezen elmélet szerint nem tekinthető morális státussal bíró lénynek. Nincs egyetértés a szakértők között a tekintetben, hogy ez pontosan mikor következik be, de ez nem lehet a fogantatás utáni 6. hétnél korábban, legvalószínűbb azonban, hogy az embrionális fejlődés 18-20. hetére esik.
- 6) A *fokozatosságon alapuló megközelítés* hívei úgy vélik, az embrió fejlődése során lépésről lépésre tesz szert morális státusra.

Magából az Alaptörvényből csak az élve születés után vezethető le az alapjogi jogképesség (jogalanyiség), ezt megelőzően pedig az állam az objektív intézményvédelmi (életvédelmi-magzatvédelmi) kötelezettsége körében védi az emberi élet alapjait. Az Alkotmánybíróság még nem foglalt állást a testen kívüli embriók jogi státusát illetően. Meggyőző érvekkel lehet ugyanakkor alátámasztani, hogy a testen kívüli embriók jogi státusa és védelmének megítélésének kérdése több szempontból is más megközelítést kíván a hagyományos magzati státushoz képest. Egyrészt bizonyos, hogy előbbi esetben az embrió olyan körülmények között jön létre, amelyek nem biztosítják automatikusan a további fejlődéséhez szükséges feltételeket. Az embrió további életének már a lehetősége is mások tevéleges magatartásától függ, kifejlődése még potenciálisnak sem tekinthető. Másrészt eltérő megítélést igényelhet a két helyzet azért, mivel az utóbbi esetben olyan emberi lényről van szó, amely más ember testében fejlődik, aki személyes autonómiájából eredően rendelkezhet saját teste felett.

Rá kell mutatni arra, hogy a testen kívül létrejött embrióknak nyújtandó védelem kapcsán az állam aktív jogvédelmi szerepvállalása nélkülözhetetlen. Mögöttes hivatkozási pont az állam intézményvédelmi kötelezettségéből adódó életvédelmi kötelezettsége, amely kiterjed arra, hogy a jogalkotónak mindig mérlegelnie kell az embrionális élet, mint objektív érték védelme és más alapjogok, a tudományos kutatás szabadsága, a szülők önrendelkezéshez, illetve családtervezéshez való joga érvényesülése összeütközésekor.

1.3 *Az egyes európai államok szabályozása nagy változatosságot mutat az e kérdéskörrel összefüggésben. A téma háttérét adó nemzetközi jogi szabályozást áttekintve jól látható, hogy nemzetközi konszenzus hiányában kevés és tartalmában is szűk körű standard vonatkozik e kérdéskörre. Az ENSZ, illetve az Európa Tanács chartái nem biztosítanak teljes értékű emberi jogi védelmet az embriók számára, mivel ehhez részben vagy egészben el kellene ismerniük annak jogalanyiségát, vagyis emberi státusát.*¹¹

Másfelől, főként a tudományos kutatás lehetőségének korlátozásával azonban igyekeznek kifejezésre juttatni azt az *egyfajta különleges jogállást*, amely az embriót kiemeli a pusztán dologként vagy testrészként való kezelés köréből. A különféle egyezményekben eleve tisztázatlan az „emberi lény” fogalmának értelmezése, melyet a nemzetközi fórumok a nemzetállami jogalkotásra bíznak. Ennek megfelelően az embrióvédelem terjedelme és tartalma sem kellően körülhatárolt.

Példaként szolgál erre az *Európa Tanács Oviedói Egyezménye*, melynek szövege mellett indokolt figyelembe venni a hozzá kapcsolódó *Magyarázó Jelentést* (a továbbiakban: Jelentés) is.

Az Oviedói Egyezmény 1. cikke az „emberi lény” méltóságának és önazonosságának védelmét mondja ki, viszont „mindenki” számára biztosítja az Egyezményben rögzített jogokat és szabadságokat. Ennek alapján kérdéses, hogy az „emberi lény” és a „mindenki” fogalmak szükségszerűen egybeesnek-e. Mindezt azonban még tovább bonyolítja a Jelentés szövege, amely

¹¹ Bővebben lásd: Zeller Judit: A testen kívül létrejött embriók morális és jogi státusa a reprodukcióhoz való jog és a tudományos kutatás tükrében. PhD értekezés. Pécs 2009.

18. pontjában rögzíti, hogy a „mindenki” kifejezés meghatározását az Egyezmény a *részes államokra bízta*, mivel e fogalom tartalmában nincs egyezség az Európa Tanács tagállamai között.

Az Oviedói Egyezmény a 18. cikkben foglalkozik az embriókkal végzett kutatásokkal, kimondva, hogy amennyiben az embriókon végzett in vitro kutatást törvény megengedi, a törvénynek megfelelő védelmet kell biztosítani az embrió számára. Emberi embrió létrehozása kutatás céljából pedig tilos. A génállományba való beavatkozás az Oviedói Egyezmény 13. cikke alapján csak megelőzési, diagnosztikai vagy gyógyítási célból hajtható végre, és nem lehet célja a leszármazottak genetikai állományának megváltoztatása, vagyis nem irányulhat ivarsejtekre.

Kifejezetten kiemeli az Oviedói Egyezmény 14. cikke a születendő gyermek neme megválasztásának tilalmát, amely alól csak betegségek elkerülése céljából enged kivételt. Az Egyezmény tehát nem tiltja meg az embriókkal végzett kutatást, tekintet nélkül arra, hogy az milyen célból történik. Egyetlen feltétele a „megfelelő” védelem, ami teljességgel támpont nélküli mérceként a tagállamok kizárólagos mérlegelési jogkörébe utalja az oltalom szabályainak kidolgozását. Nem egyértelmű azonban az Oviedói Egyezmény 18. cikke alapján az sem, hogy mit tekint az Egyezmény embrióknak, az ezzel összefüggő kérdésekre pedig a Magyarázó Jelentés sem ad választ. Az értelmezést tovább nehezíti, hogy a Biomedicina Egyezmény belső jog által megvont korlátozásokat megengedő 26. cikkének hatálya alól a 18. cikk nem jelent kivételt.

Az egységes definíció hiányát megerősítve, az *Evans kontra Egyesült Királyság ügyben*¹² az Emberi Jogok Európai Bírósága az *emberi embrió jogállása kapcsán* kifejtette, hogy tekintettel az általános európai konszenzus hiányára az élet kezdetére vonatkozóan, ez a kérdés az egyes államok mérlegelési körébe tartozik. Kifejtette továbbá azt is, hogy az IVF eljárás során létrejött embriók nem (feltétlenül) rendelkeznek élethez való joggal. A nemzeti szabályozás értékelése során a Nagykamara elismerte annak létjogosultságát, hogy a jogi szabályozás különbséget tesz a természetes úton fogant embriók és az IVF által létrejött embriók között.

Korábban az Emberi Jogok Európai Bírósága az X. v. Egyesült Királyság ügyben¹³ vizsgálta érdemben az Egyezmény 2. cikkét, és – mivel az nem tartalmaz kifejezett rendelkezést a magzatról – *három lehetséges értelmezést vetett fel*: 1. a cikk nem vonatkozik a magzatra; 2. a cikk elismeri a magzat élethez való jogát az ott megfogalmazott korlátozásokkal; 3. a cikk alapján a magzatnak abszolút joga van az élethez. A Bíróság a harmadik értelmezést összeegyeztethetetlennek tartotta az egyezmény tárgyával és céljával, de nem tartotta szükségesnek, hogy az adott ügyben eldöntse, a fennmaradó első és második értelmezés közül melyik a helytálló. A döntés kimondta: a „mindenkinek” az élethez való jogáról rendelkező 2. cikk (1) bekezdése nem alkalmazható a meg nem született gyermekekre. Feltéve, hogy a magzat élethez való joga a terhesség kezdetétől védelem alatt áll, ez a jog akkor is korlátozások alá esik.

Az Európa Tanács (ET) 3100/89. határozata szerint „*az emberi embrió, bár különböző egymást követő fázisokban fejlődik (csírasejt, morula, csírahólyag, beágyazódás előtti embrió, embrió, magzat), mindenképpen szervezetének fokozatos differenciálódását mutatja, és mégis folyamatosan megőrzi saját biológiai és genetikai identitását*”. Az idézett ET határozat alapvető jelentőségű a *magzat státuszának, jogainak meghatározása szempontjából* a méhen kívüli magzat tekintetében művi megtermékenyítés esetén.

Az embrióvédelem kapcsán egységes Európai Unió standardról sem beszélhetünk. Mind az etikai elvek tekintetében, illetve a konkrét szabályozási megoldások rögzítése vonatkozásában hiányzik az egyetértés. A közösségi vagy uniós szabályozás etikai vonatkozású rendelkezései ezért a legtöbbször megmaradtak a javaslat, állásfoglalás, illetve tervezet stádiumban. Mindez nem meglepő, ha áttekintjük a tagállami szabályozást a bioetika területén. *A spektrum a permisszív (laissez faire) megközelítéstől a tiltó megközelítésig terjed*, ami nem könnyíti meg a konszenzus létrejöttét. Az egyes tagállamokban *változatos képet mutat az ART eljárásban való részvétel lehetőségére vonatkozó szabályozás*, az idegen ivarsejtek felhasználásának szabályozása, a létrehozható és a beültethető embriók számára vonatkozó esetleges korlátozások, valamint az embriók feletti rendelkezés joga.

¹² Evans kontra Egyesült Királyság 2007. április 10-i ítélet, 6339/05. számú kérelem.

¹³ X., Y. és Z. kontra Egyesült Királyság, 1997. április 29-i ítélet, 21830/93. számú kérelem.

Szintén széles spektrumon mozog az embrió további sorsára vonatkozó szabályozás is. A számfeletti embriók felhasználása tekintetében az adományozás és a kutatási cél jöhet szóba, amelyek közül az adományozás az etikailag elfogadhatóbb, ezért inkább megengedett. Az embriókkal végzett kutatás szabályozásának két szélsőséges megoldása a teljes tilalom, valamint az embriók kifejezetten kutatási célra való létrehozásának jogi lehetősége. Európában a kontinuum mindkét szélsőségére található példa, a legtöbb állam azonban csak a számfeletti embriókon engedi a kutatási tevékenységet. Összességében a szakirodalom szerint a restriktív szabályozási megoldások közé sorolható például Ausztria, Németország, Olaszország és Svájc, a megengedő szabályozás körébe pedig például az Egyesült Királyság, Finnország vagy Svédország. A magyar szabályozás szigorúság szempontjából a középkategóriába sorolandó, vagyis átlagosan szigorúnak mondható.

1.4 A humán reprodukciós kérdésekben az ETT Humán Reprodukciós Bizottsága (HRB) tekintendő etikai bizottságnak. A Bioetikai Kódexben az ETT a kódex Ajánlásában foglaltak szerint az elmúlt közel „25 év magyar tapasztalatait ötvözi az ismert nemzetközi etikai deklarációkkal, direktívákkal, amelyekre az orvosbiológiai, klinikai kutatásokat szabályozó európai és magyar jogszabályi környezet épül. A Kódex egyaránt szól a szakembereknek és az egész társadalomnak, hiszen ezek a kérdések nemcsak a szakmát foglalkoztatják, hanem a laikusokat is”, elismerve azonban, hogy a Kódex egyes részeinek hatálya gyorsan változhat. A módszerek, technológiák állandó megújulása, az új betegségek fellépése, valamint az új társadalmi igények megjelenése az orvosbiológiai kutatások trendjeinek és problémáinak folyamatos változásait is maguk után vonják. Ezért a Kódex egyes részei prognosztizálhatóan rendszeres újragondolást, felülvizsgálatot igényelnek.

A Kódex humán reprodukciós eljárások értékelésének általános etikai megfontolásairól szóló 5.1.3. pontja szerint „az élővilág lényegi sajátosságát jelentő reprodukciós készséget biológiai folyamatok határozzák meg, az ember utódvállalása azonban autonóm döntések függvénye. A reprodukciós döntésben az ember biológiai lényéből adódó természetes ösztönön kívül társadalmi, gazdasági, tradicionális és rövidtávú, divat által generált tényezők is szerepet játszanak. A reprodukció természetes formájában az utódvállalás felelősségében a két nem azonos mértékben osztozik. A reprodukciós döntésben a férfi és nő nem hagyhatja figyelmen kívül a születendő gyermek érdekeit. A reprodukciós és genetikai technológiák folyamatos fejlődése azonban indokolttá teszi az asszisztált reprodukciós eljárások alkalmazásakor felmerülő sajátos etikai szempontok figyelembevételét.

Az ART eljárások alkalmazásakor a férfi és a nő részvétele a folyamatokban eltérő, azonban törekedni kell arra, hogy az utódvállalásban a két nem azonos felelősséggel vegyen részt. Ahogy a természetes úton történő utódvállalásban, úgy az ART alkalmazásakor is alapvető szempont, hogy különös tekintettel kell lenni a születendő gyermek érdekeire. Ennek elősegítéséhez a született gyermekek hosszú távú nyomon követésére is meg kell teremteni a lehetőséget. Fontos irányelv, hogy asszisztált reprodukciós kezelésre csak abban az esetben kerüljön sor, ha a születendő gyermek érdekeinek érvényesülését garantáló körülmények adottak („reasonable welfare standard”). Az asszisztált reprodukció folyamata orvosi közreműködéssel történik, így a születendő gyermek egészségének megóvása, követése fokozott orvosi gondosságot igényel. Ebből adódóan azokban az ART alkalmazásokban, ahol genetikai beavatkozások is történnek, az egyénnek a genetikában egyébként alapvetően fontos autonóm (non-direktív) döntési joga másképp jelenik meg: az orvos szakmai felelősségből, orvosi kötelességből adódó szakmai iránymutatás és az egyén autonóm döntési joga összeütközésbe kerülhet. Az orvosnak törekedni kell az egyén minél alaposabb tájékoztatására. Reprodukciós ellátás során a pácienseket megilleti a részletes, egyénre szabott tájékoztatás, így különösen a beavatkozás jellegéről, sorrendjéről, rövid és hosszú távú kockázatairól, előnyeiről, valamint a beavatkozás egészségügyi hatásairól. A gyermekvállalás támogatása mellett a kezelőorvosnak ügyelni kell a páciensek, különösen az eljárásnak fokozottan kitett nők egészségére, méltóságára és magánéleti jogaira.

A páciensek emberi méltósága a legfontosabb szempont az ellátás során. A reprodukciós ellátásokat nyújtó klinikának érzelmi, lelki és szakmai segítséget kell nyújtania a párok, illetve a reprodukciós beavatkozást kérő, egyedülálló nők számára akkor is, ha az eljárás nem járt sikerrel. Morálisan

nem elfogadható az ivarsejtek vagy embriók genetikai állományának manipulálása valamilyen előnyösnek vélt egészségi, testi-szellemi jellemvonás kialakítására („designer baby”). Morálisan nem elfogadható az utód nemének ART és/vagy PGD alkalmazásával történő megválasztása („sex selection”), kivéve, ha a cél nemhez kötött súlyos, kezelhetetlen betegségek világra jöttének megakadályozása. Ez esetben a genetikai eljárásokat szabályozó jogrend az irányadó. Bár az eljárás mindenképpen mesterséges, a „medikalizáció” hatásait lehetőség szerint a minimálisra kell csökkenteni. Az ellátás során nemcsak a reprodukciós eljárás sikere a cél, de ügyelni kell a beavatkozásban résztvevők reprodukciós és általános egészségügyi állapotára is. Sajátos megítélés alá esik az az eset, amikor az in vitro beavatkozásra nem meddő pár esetében azért kerül sor, hogy a kompatibilis tulajdonságokkal rendelkező újszülött köldökzsinórvérének felhasználásával egy már megszületett, beteg gyermekükön segítsenek (életmentő testvér). Élő kiskorú egyedből való szervkivétel etikailag megengedhetetlen. Az ivarsejtek, illetve az embriók adományozása terén fokozottan figyelemmel kell lenni a haszonszerzés tilalmára.”

1.5 Jelen vizsgálatom tárgyköréhez szorosan kapcsolódik előzményként az *AJB-4874/2016. számon folytatott vizsgálatom* néhány megállapítása is. E korábbi jelentésemben azt vizsgáltam, hogy az Eütv. egyes rendelkezéseiben a *magzatra és az embrióra használt fogalmak valóban értelmezési nehézségeket vehetnek-e fel a gyakorlatban*. Az Eütv. 165. §-ában és 179. §-ában foglalt, a méhmagzatra és embrióra vonatkozó rendelkezések ugyanis eltérnek egymástól. Az Eütv. emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárásokról, az embriókkal és ivarsejtekkel végzett kutatásokról és a művi meddővé tételről szóló IX. fejezetének értelmező rendelkezései szerint embrió minden élő emberi embrió a megtermékenyítés befejeződése után *a terhesség 12. hetéig* (165. § a) pont), illetve *magzattal* a méhen belül fejlődő emberi lény *a terhesség 12. hetétől* (165. § b) pont). Az Eütv. 179. § (3) bekezdése az embrióadományozás és az embrióletét szabályai között azonban úgy rendelkezik, hogy *a testen kívül létrejött embriót a méhmagzattal jogállása a beültetés napjától illeti meg*.

Az emberi reprodukciós eljárások kapcsán köztudomású tény, hogy a testen kívül létrehozott embriók beültetésére *kivétel nélkül a 12. hét előtt kerül sor*. E rendelkezések *nyelvtani értelmezése* arra vezet, hogy míg a testen kívül létrehozott és beültetett embriót a beültetés napjától, jellemzően a 12. hét előtt is a méhmagzattal jogállása illeti meg, addig *a testen belül létrejött embrió a 12. hétig embrió, és csak azt követően méhmagzattal, azaz ettől kezdve illeti meg a méhmagzattal jogállása*.

E vizsgálatom során azt kívántam feltárni, hogy az egyes jogszabályokban alkalmazott eltérő embrió és magzattal fogalmak használata és az Eütv.-ben látható elméleti kollízió a gyakorlatban vajon értelmezési nehézséghez, és ebből adódóan *viszszas jogalkalmazáshoz* vezethet-e. Az alkotmányi kiindulópontot az Alaptörvény I. cikke jelentette, amelynek megfogalmazása szerint az alapvető jogok alanya az Ember. Az *ember alapvető jogképessége teljes és feltétlen*, tehát az ember valamennyi alapvető jog alanya lehet. A megfelelő jogi előírások kialakításához nélkülözhetetlen elvi alapot jelent az asszisztált reprodukciós eljárásokban, „méhen kívül” keletkezett emberi lények státusának tisztázása. Az embrió az az entitás, amely biológiai értelemben mindannyiunk életének, emberi lényként való fejlődésének kezdeti stádiumát jelenti, amennyiben pedig megfelelő körülmények között kellő ideig növekedhet, kifejlett ember lehet.

Az Alaptörvény II. cikke értelmében az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, *a magzattal életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg*. Az *Mvt. preambuluma* szerint a fogantatással induló magzati élet tiszteletet és védelmet érdemel. A Ptk. 2:2. § (1) bekezdése szerint *„a jogképesség az embert, ha élve születik fogantatásának időpontjától illeti meg.”* Az Alaptörvény hatályba lépése óta a *magzattal* megillető, a korábbi alkotmánybírói gyakorlat által kibontott objektív életvédelmi kötelezettség immár szövegszerűen is az alkotmány részévé vált, de a törvényhozó továbbra is relatív mozgásteret, szabadságot élvez abban, hogy az előírt alkotmányos kötelezettségének hogyan, milyen eszközökkel, módon tesz eleget. Az *első abortuszhatározat, a 64/1991. (XII. 17.) AB határozat indoklásának megállapításai* értelemszerűen vonatkoznak a magzattal jogi helyzetére a művi megtermékenyítés esetén is: *az állam életvédelmi kötelezettsége kiterjed a keletkezésében lévő emberi életre csakúgy, mint a jövő generációk életfeltételeinek biztosítására*.

Az Alkotmánybíróság a határozatában rámutatott arra is, hogy nem lehet a nasciturusok között különbséget tenni a fejlettségi fok alapján: *biológiai (főleg genetikai) szempontból az egyedi emberi élet nem a születés és halál, hanem a fogantatás és halál közötti egységes folyamat, s ennek – az orvosi technika, s beavatkozások révén is – az a következménye, hogy „a magzat individualitása” felerősödik.*

Az Alaptörvény és a hivatkozott alkotmánybírósági határozat a *magzat* fogalmát használja, az *embrió* fogalma csak az Eütv.-ben jelenik meg. Más a helyzet az orvostudományban: nem vitathatóan különbséget tesznek a magzati fejlődés egyes stádiumai között.

Az érintett rendelkezések *rendszerintani értelmezése* alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a jogalkotó az embrió beültetését követően biztosított méhmagzati jogállás kimondásával *csak a testen kívül létrehozott és beültetett embriót emeli a testen belül létrejött embrióval azonos védelmi szintre.*

A testen kívül létrejött és testen kívül lévő embriókkal kapcsolatos előírások már nem alkalmazhatóak a beültetés pillanatában, azaz például megszűnik a velük kapcsolatos rendelkezés lehetősége. Azzal, hogy a jogalkotó az Eütv. e fejezetének elején kifejezetten rögzíti, hogy az értelmező rendelkezések csak e jogszabálynak és csak e fejezetében alkalmazandók, állást foglal amellet is, hogy a jogrendszer más jogszabályaiban alkalmazott *magzatsfogalmat a fejezet rendelkezései nem érintik.* Azzal tehát, hogy rendszerint csak egy adott élethelyzetre, és egyben egy jogszabály néhány jogi normájára szűkíti az efféle értelmezést, elismeri azt is, hogy valós különbség áll fenn a testen kívül lévő embrió, és a testen kívül létrejött, de már beültetett embrió között.

Mindebből következően megállapítottam, hogy az állam eleget tesz objektív intézményvédelmi kötelezettségének akkor, amikor *a testen kívül létrejött embriókkal kapcsolatos szabályokat létrehozva azok védelmének elismerése mellett ezeket rendelkezéseket alkot a tárolásuk, kezelésük, velük kapcsolatos rendelkezés, az azokat érintő kutatások, végső soron pedig esetleges megsemmisítésük tekintetében.* Egyúttal azonban elismeri azt is, hogy az egyébként külső személy tevékenység magatartása függvényében (beültetés) az anyaméhbe kerülő embrió más státuszba kerül a beültetés utáni beágyazódáskor, azaz jogi helyzetére más szabályok irányadóak.

Tekintettel arra, hogy maga a normaszöveg szerinti megkülönböztetés jól körülhatároltnak tekinthető, álláspontom szerint *a jogszabály helyes értelmezéséből nem következhet az, hogy az anyaméhben lévő emberi magzat más státuszba kerül attól függően, hogy természetes úton fogant-e vagy művi úton.*

2. Az intézetek eljárásával, gyakorlatával és az irányadó szabályozással összefüggésben

2.1 Az eljárással és a fagyasztva tárolt embriókkal kapcsolatos rendelkezési joggal összefüggő tájékoztatás kapcsán

A megkeresésekre adott válaszok alapján általánosságban elmondható, hogy *az egyes intézetek nagy hangsúlyt fektetnek pácienseik tájékoztatására.* A tájékoztatás mind a teljes eljárást, mind pedig a rendelkezési jogosultságot illetően *szóban, és legtöbbször ezzel egy időben írásban is* megtörténik. Eltérő az egyes intézetek gyakorlata a tekintetben, hogy *a fagyasztva tárolt embriókkal való rendelkezéssel kapcsolatos tájékoztatást mikor adják meg:* egyes intézetek az eljárás megkezdése előtt, míg mások csak akkor, ha valóban keletkezik fennmaradó és mélyhűtött embrió. *Mindez azonban alapjogi aggályt nem vet fel.*

Az Eütv. 168. § (2) bekezdése szerint *a beavatkozás megkezdését megelőzően* a beavatkozást végző orvos, illetőleg orvoscsoport tagja az egyidejűleg személyesen megjelent kérelmezőket az adott esetben *elvégezhető reprodukciós eljárásról* szóban és írásban tájékoztatja. Az NM rendelet 4. § (5) bekezdése úgy rendelkezik, hogy az Eütv. 168. § (2) bekezdése szerinti *tájékoztatás után* a 8. számú melléklet szerinti „Rendelési nyilatkozat fagyasztva tárolt embriókról” elnevezésű nyomtatványon *gyakorolják az embriókkal kapcsolatos rendelkezési jogot.*

Álláspontom szerint *mindkét tájékoztatási módszer megfelel a kellő tájékoztatás követelményének,* hiszen az eljárás egészéről – e körben arról a tényről, hogy ennek során keletkezhetnek beültetésre nem kerülő, később rendelkezést igénylő embriók – a beavatkozás megkezdését megelőzően kell teljes körű tájékoztatást kapni. Az eljárásnak ezen a pontján a résztvevő párnak

vagy személynek lehetősége van mérlegelni, hogy kíván-e olyan eljárásban részt venni, amelyben esetleg később lefagyasztásra kerülő embriók is létrejönnek, és lelkiismereti meggyőződésére alapozva még elállhat a reprodukciós eljárásban való részvételtől. A fagyasztva tárolásról szóló nyilatkozattal kapcsolatos tájékoztatásnak ezután kell megtörténnie – ami jelentheti azt is, hogy akkor történik meg, amikor valóban létrejön fagyasztva tárolt embrió, amiről rendelkezni lehet, és azt is, hogy előzetesen kap a résztvevő tájékoztatást a rendelkezési jogról, de mégsem jön létre fagyasztva tárolandó embrió. Tartalmát tekintve a rendelkezési nyilatkozatnak ki kell terjednie arra, hogy a felek mennyi ideig kívánják az embriók fagyasztva tárolását, és meg kell határozniuk a fagyasztva tárolás célját. Ez lehet *saját célú, későbbi felhasználás*, más személy számára reprodukciós eljárás céljából történő felajánlás, vagy orvostudományi kutatás céljából történő *felajánlás*.

2.2 A rendelkező nyilatkozatok tartalmával összefüggésben

A fagyasztva tárolt embriókra vonatkozó rendelkező *nyilatkozatok tartalmilag kötöttek*. Az Eütv. 168. § (1) bekezdése szerint reprodukciós eljárás – egyedülállóvá vált nő esetén annak folytatása – a házastársak, illetőleg élettársak együttes, illetve – a 167. § (2) bekezdése szerinti kizáró nyilatkozat hiányában, valamint a lététbe helyezett embrióval kapcsolatos rendelkezési jog keretei között – az egyedülállóvá vált nő írásbeli kérelmére végezhető. *A kérelmet teljes bizonyító erejű magánokiratba kell foglalni*. Az élettársi kapcsolat fennállásáról az élettársak közokiratban nyilatkoznak.

Az NM rendelet 4. § (5) bekezdése alapján a kérelmezők együttesen, az egyedülálló nő pedig egyedül – az Eütv. 168. §-ának (2) bekezdése szerinti tájékoztatás után – a 8. számú melléklet szerinti „*Rendelkezési nyilatkozat fagyasztva tárolt embriókról*” elnevezésű nyomtatványon gyakorolják az embriókkal kapcsolatos rendelkezési jogot, és azon megjelölhetik, hogy *a rendelkezési jog megszűnése esetére*

- a) hozzájárulnak az embrióadományozáshoz, illetve
- b) hozzájárulnak az embriók tudományos kísérlet céljából történő felhasználásához, vagy
- c) kérik az embriók megsemmisítését.

Az NM rendelet 8. számú mellékletében a *következő tartalmú nyilatkozatot tehetik* a felek, illetve az egyedülálló nő az eljárás során:

1. a létrejött embrió fagyasztását kérik legfeljebb 10 évre saját, későbbi felhasználás céljából
2. a létrejött embriót anonim adományozás céljából kérik fagyasztani 5 évre, mely ismételten öt évre meghosszabbítható
3. a létrejött embriót orvostudományi kutatás céljából felajánlhatják.

A saját célú tárolás esetén az egyedülálló kérelmezőnek, illetve a házastársi, vagy élettársi kapcsolatban élőknek arról is rendelkezniük kell, hogy *tudomásul veszik, hogy bármelyikünk halála esetén az embriók feletti rendelkezés jogát a túlélő rendelkezésre jogosult gyakorolja*. Mindkettőjük halála, válásuk, illetve élettársi kapcsolatunk megszűnése esetére (ha az egyedülálló nő az Eütv. 178. § (4) bekezdés alapján és feltételei esetében nem folytatja az eljárást)

- a) felajánlhatják a tárolt embriókat más személyeknél elvégzendő reprodukciós eljárás céljára,
- b) felajánlhatják a tárolt embriókat embriókutatás céljára,
- c) kérhetik az embriók megsemmisítését.

Az eljárásban résztvevők számára a 8. számú mellékleten tehát csak abban az esetben van lehetőség az embriók megsemmisítését kifejezetten kérni, ha az egyedülálló meghal, mindketten meghalnak, elválnak, vagy élettársi kapcsolatuk megszűnik. *A formanyomtatványon nincs kifejezetten lehetőség az 1. pont c) pontban meghatározott eseten kívüli más esetben kérni az embrió megsemmisítését.*

Az Eütv. 178. § (1) bekezdése szerint az adományozás, valamint kutatás céljából felajánlott embrió *kiadására*, az embrióknak az egészségügyi szolgáltatónál történő *tárolására*, valamint az *embrióletétre* a 173. § (1) és (4)-(5) bekezdéseiben, a 174. § (1)-(3) és (5) bekezdéseiben foglalt rendelkezéseket – a (2)-(3) bekezdésekben foglalt eltéréssel – kell megfelelően alkalmazni.

Az Eütv. 174. § (1) bekezdése szerint az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárások végzésére vonatkozó, az ivarsejtekkel és embriókkal való rendelkezésre és azok

fagyasztva tárolására vonatkozó részletes szabályokról szóló jogszabályban meghatározott esetben az egészségügyi szolgáltató *az adományozott és általa elfogadott* ivarsejteket a felhasználásig fagyasztva tárolja. A jogszabályban (az NM rendeletben) meghatározottak szerint az ivarsejtek tárolása kizárható vagy időtartama korlátozható azzal, hogy a korlátozott időtartamig tárolható ivarsejteket a tárolási idő lejártát követően meg kell semmisíteni. Az Eütv. 174. § (3) bekezdésben foglaltak az embrióletét esetében ugyancsak alkalmazandók, azaz *a letevő trásbeli kérelmére az ivarsejteket (az utaló rendelkezés következtében értsd: embriókat) a tárolási idő lejártá előtt meg kell semmisíteni.*

Mindez az eljárásban részt vevő párok, illetve a szolgáltatók számára *elégtelen, valamint nehezen értelmezhető szabályozási megoldás.* Problematikussá teszi, hogy mind az adományozás, mind az orvostudományi kutatás céljára felajánlott embrió feletti rendelkezési jogot akkor veszíti el a rendelkező, ha a felajánlást a klinika elfogadja. Az e két célból *felajánlott, de a klinika által el nem fogadott embriók* jogi sorsa bizonytalan, illetve annyiban nem változik, hogy el nem fogadás esetén a létrehozó pár rendelkezési joga változatlanul fennáll. Mivel a megsemmisítésükre irányuló nyilatkozat megtételének lehetősége csupán a felhívott, az ivarsejteknek a tárolási idő lejártát megelőzően történő megsemmisítésére irányuló nyilatkozat megtételének szabályai között van elhelyezve, azt a szolgáltatók elvértve alkalmazzák.

Álláspontom szerint a jogalkalmazás során komoly bizonytalansághoz vezet az is, hogy nincs külön szabály arra az esetre nézve, hogy *mi történik abban az esetben, ha a felajánlott embriót az intézet nem fogadja el.* A saját célú letéttel kapcsolatos vélelem alkalmazása ebben az esetben *logikailag hibás eredményre vezet,* hiszen a rendelkezni jogosult kifejezetten nem a saját célú letétet kérte, hanem más célra ajánlja fel az embriókat. Az eljárásban részt vevő olyan pároknak, aki nem kívánják semmilyen célra felajánlani embriókat, de a tárolási időn belül az idő előrehaladtával el szeretnének állni a saját célú későbbi felhasználást lehetővé tevő tárolástól is, – válás, élettársi közösség vagy haláluk esetét leszámítva – az Eütv. 174.§ (3) bekezdésében rögzített, áttételes jellege okán *alig alkalmazott szabály alapján* van lehetőségük arról rendelkezni, hogy a tárolási idő végén, vagy azt megelőzően kifejezetten kérik a fennmaradt embriók megsemmisítését.

Az orvostudományi kutatás céljára vagy adományozásra felajánlott és elfogadott embriók feletti *rendelkezési jog már a klinikát illeti.* Amikor az embriók tárolási ideje lejár, akkor az intézetnek csak lehetősége, de *nem kötelessége az embriók megsemmisítése, ahogyan a felhasználásuk sem.* Ez esetben *az embriók fagyasztva tárolása hosszú évekig, akár évtizedekig elhúzódhat* mindamelllett, hogy a felajánló személy vagy pár alappal azt hiheti, hogy véglegesen döntött az embrió sorsáról.

Álláspontom szerint az önrendelkezési szabadság része az is, hogy a felek kifejezetten olyan tartalmú nyilatkozatot tehessenek, amely alapján legkésőbb a tárolási idő végén, vagy azt megelőzően bármikor kötelező az embriókat megsemmisíteni, különös tekintettel arra az esetre, amikor a felajánlást a klinika nem fogadja el. A jogbiztonság követelménye akkor tud megfelelően érvényesülni, amennyiben ennek a lehetőségét maga a jogszabály *expressis verbis,* a rendelkezési nyilatkozat tartalmát meghatározó melléklet pedig további opcióként tartalmazza.

Mindezek alapján megállapítom, hogy nem felel meg a jogállamiság elvéből levezethető jogbiztonság követelményének az a jelenlegi jogi helyzet, amelyben nem minden esetben kellően egyértelmű és világos az érintettek és a jogalkalmazók számára az embriók jogi sorsa, a rendelkezési jogi tartalma és keretei.

2.3 A megtett nyilatkozatok módosítása kapcsán, különösen az egyedülállóvá válás esetére

Lényeges kiemelni, hogy az Eütv. 175. § (1) bekezdése szerint a reprodukciós eljárás során a testen kívül létrejött és be nem ültetett embrióval kapcsolatos rendelkezés jogát az embriót létrehozó házastársak vagy élettársak – a családi állapotukban, illetőleg élettársi kapcsolatukban bekövetkezett változástól függetlenül – valamelyik fél haláláig közösen gyakorolják, rendelkezési jogáról azonban bármelyik fél közokiratban vagy teljes bizonyító erejű magánokiratban lemondhat. Véleményeltérés esetén az embrióletét szabályait kell megfelelően alkalmazni.

Az Eütv. 178. § (4) bekezdése arról rendelkezik, hogy a házastárs (élettárs) *halála miatt* egyedülállóvá vált, rendelkezésre jogosult nő testébe történő beültetés céljából a letett embrió az

Eütv. 167. § (2) bekezdése szerinti kizáró nyilatkozat hiányában adható ki. E felhívott rendelkezés szerint a reprodukciós eljárás – ha a nő ivarsejt megtermékenyítése már megtörtént – a házastársi (élettársi) kapcsolat megszűnése után az egyedülállóvá vált nőnél tovább folytatható. Ha azonban a megtermékenyítés testen kívül történt és az embrió beültetésére még nem került sor, a házastársak (élettársak) a reprodukciós eljárás megkezdése előtt, együttes kérelmükben az eljárás folytatását a házastárs (élettárs) halála esetére előzetesen kifejezetten kizárhatják.

Az ismertett szabályok értelmében tehát, ha az eljárás kezdetén erre az esetre nézve együttes kérelmükben a felek nem zárták ki az eljárás folytatását, és a testen kívül az embrió létrejött, akkor az eljárás a házastárs vagy élettárs halála miatt egyedülállóvá vált nő esetében folytatható. Amennyiben van kizáró nyilatkozat, akkor a letett embrió felhasználására a rendelkezésre jogosult nyilatkozata irányadó, ennek hiányában az embrió adományozására vonatkozó rendelkezéseket kell megfelelően alkalmazni azzal, hogy a felajánlás szerinti egészségügyi szolgáltatónak a *letétbe helyezés helye szerinti egészségügyi szolgáltatót* kell tekinteni.

A megkeresett szolgáltatók válaszai alapján a házastársi vagy élettársi kapcsolatban élő páciensek esetében egyedülállóvá válás esetén sem jellemző, hogy az egyedülállóvá vált nő utólag egyedül szeretne volna folytatni az eljárást. *Mindezek alapján a gyakorlat kikristályosodása miatt, illetve mivel erre az opcionális esetre is kellő szabályozás ad a hatályos jog, alapjogi aggályt nem tártam fel.*

2.4 Az embrióadományozás, valamint a fel nem használt embriók megsemmisítésének lehetősége kérdésében, a szabályozás az ellentmondásaival összefüggésben

2.4.1 Vizsgálatom során lényeges jogértelmezési problémaként jelentkezett, hogy az Eütv. 174. § (1) bekezdése és az Eütv. 178. § (5) bekezdése az embrió tárolási idejének lejártát követően egymással ellentétes, részeiben eltérő rendelkezést ír elő. Az Eütv. 178. § (1) bekezdése szerint az adományozás, illetve kutatás céljából felajánlott embrió kiadására, az embrióknak az egészségügyi szolgáltatónál történő tárolására, valamint az embrióletételre a 173. § (1) és (4)-(5) bekezdéseiben, a 174. § (1)-(3) és (5) bekezdéseiben foglalt rendelkezéseket kell megfelelően alkalmazni.

Az Eütv. 174. § (1) bekezdése szerint az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárások végzésére vonatkozó, valamint az ivarsejtekkel és embriókkal való rendelkezésre és azok fagyasztva tárolására vonatkozó részletes szabályokról szóló jogszabályban (azaz az NM rendeletben) meghatározott esetben az egészségügyi szolgáltató az adományozott és általa elfogadott *ivarsejteket a felhasználásig fagyasztva tárolja*, illetve a jogszabályban meghatározottak szerint az ivarsejtek tárolása kizárható vagy időtartama korlátozható azzal, hogy a korlátozott időtartamig tárolható ivarsejteket *a tárolási idő lejártát követően meg kell semmisíteni*.

A szintén hivatkozott Eütv. 178. § (5) bekezdése szerint az adományozás céljából felajánlott embrió *legfeljebb 5 évig tárolható*, de ez az időtartam egy alkalommal, további 5 évvel meghosszabbítható. A letétbe helyezett embrió tárolásának *leghosszabb időtartama 10 év*. A fel nem használt embrió a fagyasztva tárolás határidejének letelte előtt – az embrió valószínű károsodásának esetét kivéve – nem semmisíthető meg. A határidő leteltét követően az egészségügyi szolgáltató az embriót *megsemmisíti vagy tudományos kutatás céljára* - a reprodukciós eljárásban történő felhasználás lehetőségének kizárásával – *felhasználhatja*, illetve ilyen célból arra jogosult kutatóintézetnek átadhatja.

Az Eütv. 174. § (1) bekezdése alapján tehát a szolgáltató köteles a tárolási idő végén az ivarsejtet (felhívott szabály következményeképpen az embriót) megsemmisíteni, ezzel szemben azonban az Eütv. 178. § (5) bekezdése alapján a szolgáltatónak választási lehetősége áll fenn a megsemmisítés, a tudományos célra történő felhasználás vagy ilyen célú átadás között. Az államtitkári válasz szerint az ellentmondás látszólagos, ugyanis a döntést lényegében a rendelkezésre jogosultak korábbi nyilatkozatukban hozzák meg.

Álláspontom szerint mindazonáltal az Eütv. idézett rendelkezéseinek megfelelő értelmezése *nem vezet egyértelműen és szükségképpen az államtitkári válaszban megfogalmazott következtetésre*. Az NM rendelet 8. számú mellékletében felsorolt rendelkezési lehetőségek között ugyanis nem szerepel, azaz nem tehető olyan kifejezett nyilatkozat, amelyben a párok vagy az

egyedülálló vagy egyedülállóvá vált nő bármilyen indoklás nélkül, vagy kifejezetten a tárolási idő lejártakor kérhetné az embriók megsemmisítését, a megsemmisítés ebben a nyilatkozatban kizárólag valamelyikük halála vagy házastársi/élettársi kapcsolatuk megszűnése esetére kérhető.

Amint arra korábban hivatkoztam, az Eütv. 178. § (1) bekezdése az embriók adományozásával kapcsolatban felhívja egyebek mellett a 174. § (1)-(3) bekezdéseit, így *alkalmazni rendeli az ivarsejtekkel kapcsolatos egyes szabályokat*, köztük a tárolás lejártkori megsemmisítésre vonatkozó előírásokat (külön nyilatkozással kérhető a megsemmisítés) az embriók tekintetében is.

Az Eütv. 178. § (1) bekezdése jogtechnikailag felhívja és alkalmazni rendeli az ivarsejtekre vonatkozó Eütv. 174. § (1)-(3) bekezdéseket az embriók tekintetében is. E felhívást, tájékoztatást, rendelkezési lehetőséget azonban nem jeleníti meg a rendelkezési jog kereteit meghatározó 8. számú mellékletben szereplő nyilatkozaton. Az Eütv. utaló és felhívó szabályai miatt továbbá az értelmezés – a jogalkalmazók visszajelzése alapján – rendkívül bizonytalan, ami önmagában is alkalmas a jogbiztonság sérelmének megállapítására.

Míndezek alapján megállapítom, hogy a jogbiztonság követelményével összefüggésben visszásságot okoz az a jogi helyzet, hogy az Eütv. és az NM rendelet együttesen az embrióadományozás és letét kapcsán a jogalkalmazó egészségügyi szolgáltatók, illetve az érintett személyek számára bizonytalan, ellentmondásos helyzetet teremt azszal összefüggésben, hogy a tárolási határidő lejártát követően ki és milyen tartalommal, milyen formában rendelkezhet az embrió további sorsáról.

2.4.2 A visszas helyzet meglétét támasztják alá az egyes egészségügyi szolgáltatóktól érkezett válaszok, amelyek nyomán erőteljesen körvonalazható a konkrét jogszabályi rendelkezések értelmezéséből, másrészt ezeknek a magzati élet védelmére vonatkozó rendelkezésének összevetéséből fakadó értelmezési bizonytalanság, ami pedig a gyakorlatban komoly *döntésképtelenséget* okoz.

Árulkodó, hogy egyetlen szolgáltató sem utalt arra, hogy az Eütv. 174. § (1) bekezdése alapján magára nézve kötelezőnek tartaná a tárolási idő lejárta végén megsemmisítést előíró jogszabályt. Amennyiben az egyes intézmények e szabályt az ivarsejtek megsemmisítése esetén ismerik és alkalmazzák, az embriók esetében az Eütv. 178. § (5) bekezdésében előírt választási lehetőséget tekintik irányadónak. Az Eütv. 178. § (5) bekezdésben lehetővé tett választással azonban – orvosszakmai tényekre, illetve etikai előfeltételezésekre, illetve meggyőződésre hivatkozással – nem élnek, az esetek nagy részében a megsemmisítést még annak ellenére sem merik felvállalni, hogy arra a jogszabály kifejezett rendelkezése feljogosítja őket.

A szolgáltatók jelenleg nem alkalmazzák azt Eütv. 174. § (3) bekezdésében rögzített szabályt, miszerint a rendelkezni jogosult *bármikor kérheti az ivarsejtek (embriók) megsemmisítését*.

Egyetérttek az államtitkárral a tekintetben, hogy abban az esetben, amikor a rendelkezésre jogosult kifejezetten kéri az embriók megsemmisítését, *a szolgáltatónak nincs választási lehetősége, az embriókat meg kell semmisítenie*. Jelzésértékűnek tartom, hogy ilyen tartalmú nyilatkozatok egyáltalán nem születnek. Mindennek oka vélhetően az, hogy ez kifejezetten nem szerepel a mellékletben fordulatként a „*kérem az embriók meghatározott időpontban történő megsemmisítését*” lehetőség, sem pedig a tudomásul vételi nyilatkozatban „*tudomásul veszem, hogy az embrió meghatározott időpontot követően nem tárolható, az adott napon legkésőbb azt a szolgáltató megsemmisíti*” tartalmú figyelmeztetés.

A jogalkalmazói bizonytalanság – a megküldött válaszok alapján – két eredőre vezethető vissza. Az egyik tudományos alapon nyugszik, és e szerint a jelenlegi technikai vívmányok már lehetővé tennék, hogy *a tárolási időt ne 10 évben maximalizálja a jogalkotó*. E tudományos tény tudatában, ezzel párhuzamosan világnézeti, erkölcsi, morális, etikai megközelítésre hivatkozva (pl. az embrióban rejlő életpotenciálra) *a szolgáltatók többsége nem választja a megsemmisítés lehetőségét*. Még akkor sem, ha a jogszabály a tárolási idő végével kifejezetten tiltja a további beültetés lehetőségét.

A problémakör másik forrása már jogi természetű, szoros kapcsolatban áll a jogalkalmazói alkotmány-értelmezéssel. Az Eütv. 165. §-a kimondja, hogy az asszisztált reprodukciós joganyag alkalmazásában embrió: minden élő emberi embrió a megtermékenyítés befejeződése után a terhesség 12. hetéig, és magzat a méhen belül fejlődő emberi lény a terhesség 12. hetétől. A

válaszadók arra hivatkoztak, hogy az Alaptörvény új rendelkezése, azaz, hogy a magzati életet fogantatásától kezdve védelem illeti meg, *számos értelmezési eredményre vezethet*, így a magzati élet védelmére hivatkozással nem merik az embriókat megsemmisíteni a tárolási idő lejártá után sem.

Megalapozott alkotmányjogi érvek alapján állítható az, hogy – amint arra már korábban, illetve e jelentésben is utaltam – az Alaptörvény II. cikkének hivatkozott fordulatából *nem következik a magzat fogantatáskor létrejövő jogalanyisága*, hanem „csak” – a korábbi alkotmánybíróági gyakorlatnak megfelelően – *az állam objektív magzátvédelmi kötelezettsége*. Emellett a tételes jogi szabályozás is kifejezetten előírja a jogalkalmazó számára azt, hogy magzatnak csak a 12. hét betöltésétől, és csak a méhen belül fejlődő emberi lényt kell tekinteni. Mégis az látható a gyakorlat tanulmányozása során, hogy az igen erős tudományos-etikai szempontok okán az elsődleges jogalkalmazó szolgáltatók számára e rendelkezések együttes értelmezése nehézségeket okoz.

Az asszisztált reprodukciós eljárásban részt vevő párok teljes körű tájékoztatást kapnak az embriók létrejöttével, tárolhatóságával és későbbi felhasználásával kapcsolatban. Mindez indokoltá teszi annak az előírását is, hogy *a létrehozott embriók sorsáról úgy is dönthessenek, hogy azok megsemmisítését bármikor kérhetik*. Kérdéses, hogy ennek eldöntése a saját célra történő tárolási idő lejártát követően a szolgáltató vagy inkább a létrehozó pár joga és felelőssége legyen.

Álláspontom szerint mind az önrendelkezés szabadsága és az embriókra vonatkozó jogvédelmi kötelezettség, felelősség közti *egyensúly* megfelelő garantálásához indokolt lenne, hogy az embriók meghatározott időpontban történő megsemmisítése kapcsán az eljárásban részt vevő személynek vagy személyeknek lehetősége legyen rendelkezni nemcsak a haláluk, az életársi kapcsolatuk megszűnése vagy házasságuk felbomlása esetére, *hanem más esetben is*. A rendelkezési jognak része kell, hogy legyen az embrió meghatározott időpontban történő megsemmisítéséről való rendelkezés, vagyis minden esetben az azt létrehozó emberpár vagy a rendelkezni jogosult személy – akár az embrió jogszerűen történő tárolhatósága maximális időtartamának tudomásul vételével – kötelező erővel jelöljön meg egy adott időpontot, amelynél tovább az embriók nem tárolhatók vagy használhatók fel tudományos kutatás céljára sem.

A fentiek alapján megállapítom, hogy az embriókkal kapcsolatos rendelkezésre vonatkozó szabályozás ezen eleme sem kellően világos és egyértelmű, ami a jogbiztonság követelményével összefüggő visszásságot okoz.

2.4.3 Az adományozásra felajánlott embrió feletti rendelkezési jogot az elfogadó intézet az elfogadás pillanatában megszerzi, ennek ellenére a jogszabály szerint az öt éves időtartam egy alkalommal legfeljebb öt évre meghosszabbítható. *Kétséges, hogy kinek a nyilatkozata alapján*. Az eljáró intézetek jogértelmezése szerint *ez a felajánlót jelenti*, de a rendelkezési jog elfogadással történő átszállásának logikája alapján ez jogi nonszensz, a jogbiztonság elvével szintén ellentétes.

Az Eütv. 178. § (5) bekezdése a tárolási idő tekintetében az adományozási célra felajánlott és a letétbe helyezett embrióról rendelkezik, kétszer 5 év, illetve egyszer 10 év maximális tárolási időt előírva. Az utolsó mondatban a határidő leteltét követő teendőket rögzíti, tehát *azonos szabályt állapít meg* a 10 éves letét és a kétszer öt éves adományozási célra letett embriók tekintetében: az embriót az intézet megsemmisíti, vagy tudományos célra felhasználja.

Az államtitkár álláspontja szerint e szabályt úgy kell értelmezni, hogy a saját későbbi felhasználás céljából letétbe helyezett embriókat a tárolási idő végén a kutatóintézetnek meg kell semmisítenie, vagy felhasználhatja orvostudományi kutatás céljára. Véleményem szerint – amint azt az érintett szolgáltatók válaszokból tükröződő gyakorlata is alátámaszt – a jogalkalmazók jogértelmezése más: *egyértelműen a szolgáltatóra bízott választási lehetőségként értékeli a rendelkezést*, sok esetben nem „merik” vállalni sem az eredetileg adományozásra felajánlott, de arra a tárolási idő túllépése miatt már alkalmatlan, sem pedig a csak tudományos kutatási célra felajánlott, de fel nem használt embriók megsemmisítését.

Megjegyzem, hogy más megközelítésben is felmerülhet a jogbiztonság követelményének sérelme és a lelkiismereti szabadság kérdése, nevezetesen a kutatóintézetek munkatársainak szemszögéből. Az embrió megsemmisítésére irányuló döntést végső soron ugyanis *az intézet nevében mindig konkrét személyek hozzák meg*. A döntéshozó személyének, kollektívájának

kiválasztása, a döntéshozatal eljárásrendjét, dokumentációját ugyanakkor jelenleg nem jogszabály, hanem – jobb esetben – az intézmények belső, szervezeti és működési szabályzata szabályozza.

Megállapítom mindezek alapján, hogy az embrióadományozásra és letétre vonatkozó jelenlegi szabályozás hiányosságai, a nem kellően egyértelmű rendelkezései miatt kialakult helyzet alkalmas arra, hogy a jogbiztonság követelményével és az érintettek önrendelkezési jogával összefüggő visszásságot okozzon.

3. A rendelkezési jogot érintő joganyag jogforrási hierarchiában elfoglalt helye kapcsán

Az Alkotmánybíróság a 7/1994. (II. 18.) AB határozatában leszögezte, hogy az *alappog nem minden vonatkozása törvényhozási tárgy*. A közvetett és távoli összefüggések esetében elegendő a rendeleti szintű szabályozás is. Feltétlenül törvény szükséges ugyanakkor az alappog tartalmának és lényeges garanciáinak meghatározásához, illetve közvetlen és jelentős korlátozásához. A Jat. 4. §-a ezt a követelményt akként szövegezi meg, miszerint, ha egy tárgykört törvény szabályoz, törvényben kell rendezni az alapvető jogintézményeket és a szabályozási cél megvalósulásával összefüggő lényeges garanciákat.

Az Eütv. 247. § (2) bekezdés p) pontja szerint felhatalmazást kap a miniszter, hogy az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárások végzésére vonatkozó, valamint az ivarsejtek és embriók adományozására és fagyasztva tárolására vonatkozó, továbbá az ivarsejtekkel és az embriókkal végzett kutatás részletes szabályokat rendeletben állapítsa meg.

Mindez pedig álláspontom szerint ahhoz vezethet, hogy a Jat. 4. §-ában megfogalmazott követelmény nem teljesül a hivatkozott szabályozás során. Jogállami szempontból aggályosnak tartom azt a megoldást, amely szerint részben miniszteri rendeleti joganyag, és kifejezetten annak melléklete szabályozzon az embrióval, mint az emberi élet potenciáljával – akár annak megtartásáról, akár a rendelkezni jogosult nyilatkozata alapján kötelező megsemmisítéséről, és a nyilatkozat felülbíráhatatlanságáról legyen szó – szorosan összefüggő kérdéskört. Amint arra már korábban a jelentés több pontjában is utaltam, magából a normaszövegből, értelmezési nehézség nélkül, kellő egyértelműséggel és értelmezhetőséggel kell kiderülnie valamennyi, az eljárásban résztvevő számára a döntési jogosultságainak, illetve kompetenciáinak. Mindehhez ugyanakkor az is hozzátartozik, hogy az embriók adományozását, felhasználását érintő szabályozás kialakítása során világosan el kell határolni a törvényalkotó kompetenciájába tartozó alapvető garanciális szabályokat a valóban *kizárólag a végrehajtást szolgáló, rendeleti szintre tartozó* részletszabályoktól. Az Eütv. jelenlegi felhatalmazó rendelkezése nem alkalmas arra, hogy ezt az elhatárolást biztosítsa.

Megállapítom, hogy az NM rendelet, illetve annak a melléklete jelenleg olyan szabályozási területeket is érint, amelyeket az embriókkal való rendelkezés erős alapjogi-jogvédelmi, tudományos és morális háttere miatt a törvényi szabályozásnak kellene rendeznie, ez a helyzet pedig alkalmas arra, hogy sértse a jogállamiság elvét.

4. A korábbi ombudsmani jelentésben felmerült, egyéb kérdések rendezése kapcsán

Amint az a jogszabályi környezet áttekintéséből, és a válaszokból is kiderült, a korábbi jelentést követően máig nem történt meg az *embrióadományozás részletszabályainak* kidolgozása.

A válaszadó intézetvezetők közül többen is kifejtették, hogy a tudomány és orvosi technológiák fejlődése következtében megfelelő tárolási körülmények mellett ma már a fagyasztott embriók emberi léptékekkel számítva korlátlan ideig tárolhatók. Összevetve mindezt a jelenlegi maximális tárolási időtartammal, és azzal, hogy a gyermekvállalási életkor jelentősen kitolódott, szakmailag indokolt lehet a saját célú és adományozásra felkínált embriók fagyasztva tárolása időtartamának meghosszabbítása. Mindez ugyan önmagában alapjogi visszásságot nem okoz, de jól példázza a szabályozás elavultságát.

Jeleznem szükséges továbbá itt azt is, hogy nem történt előrelépés 2007-es ombudsmani jelentésben szintén taglalt azon kérdéskör kapcsán sem, miszerint a saját célra fagyasztott embrió csak annak az intézetnek adható ki, amelyik a betegnél a konkrét reprodukciós eljárást el fogja végezni az Eütv. 178. § (1) és a 174. § (3) bekezdései alapján.

Vitathatatlan tény, hogy az élettudományok, a technikai vívmányokkal karöltve hihetetlen tempóban fejlődnek, ami folyamatos nyomon követést követel a jogtudománytól, és a jogalkotástól is.

Vizsgálatom során ezért egyrészt feltártam, hogy a közel húsz éve alkotott joganyag nem tudott lépést tartani a tudomány fejlődésével, sőt, számos szempontból igen nehézkesen értelmezhető, elavult, kiegészítésre, tartalmi, formai felülvizsgálatra szorul. Másrészt a korábbi jelentésben megvilágított, a biztos által akkor jelzett alapjogi problémák máig fennállnak, anélkül, hogy az embrió adományozása részletkérdéseinek rendezése kapcsán bármilyen előrelépés történt volna. *Mindaz önmagában, a kérdés morális-etikai, alapjogi érintettsége okán is alkalmas arra, hogy a jogállamiság követelményével összefüggésben alapjogi visszássághoz vezessen.*

Intézkedéseim

A jelentésemben feltárt, alapjoggal összefüggő visszásság orvoslása érdekében az Ajb.t. 37. §-a alapján *felkérem* az emberi erőforrások miniszterét, hogy – az ETT Humán Reprodukciós Bizottsága és egyéb szakmai szervezetek, illetve érintett intézetek bevonásával – a jelentésemben részletesen kifejtett szempontokra figyelemmel fontolja meg

- 1) a fagyasztott embriókkal kapcsolatos rendelkezési jogot érintő hatályos törvényi és rendeleti szabályoknak a jelentésemben foglalt megállapítások szerinti teljeskörű felülvizsgálatát, majd a megfelelő módosítását, illetve egyértelművé tételét;
- 2) a szabályozás megfelelő módosításának előkészítését követően a fagyasztva tárolt embriókra vonatkozó maximális tárolási idő meghosszabbítását;
- 3) az embrióadományozásra vonatkozó részletszabályok mielőbbi kidolgozását,

Budapest, 2018. szeptember 20.

Székely László

8. számú melléklet a 30/1998. (VI. 24.) NM rendelethez¹⁴

Rendelkezési nyilatkozat fagyasztva tárolt embriókról¹⁵

Sorszám:

Kelte:

I. Együttes rendelkezési nyilatkozat¹⁶

Alulírottak (feleség/nő),

illetve (férj/férfi)

a intézet

(klinika) Asszisztált Reprodukciós Központjában (a továbbiakban: ARK) tárolt, saját ivarsejtjeinkből vagy adományozott és saját ivarsejtjeinkből származó embriók további felhasználásáról a következők szerint rendelkezünk.¹⁷

1. Az embriókat későbbi saját felhasználás céljából letétbe kívánjuk helyezni. A letétbe helyezett embriók feletti rendelkezés jogát a továbbiakban

a) együttesen, vagy

b) a mellékelten csatolt, közokiratban (teljes bizonyító erejű magánokiratban) foglalt lemondó nyilatkozatnak megfelelően kívánjuk gyakorolni.

Tudomásul vesszük, hogy bármelyikünk halála esetén az embriók feletti rendelkezés jogát a túlélő rendelkezésre jogosult gyakorolja. Mindkettőnk halála, válásunk, illetve élettársi kapcsolatunk megszűnése esetére¹⁸

a) felajánljuk a tárolt embriókat más személyeknél elvégzendő reprodukciós eljárás céljára,

b) felajánljuk a tárolt embriókat embriókutatás céljára,

c) kérjük az embriók megsemmisítését.

2. Az embriókat más személyeknél történő reprodukciós eljárás céljára felajánljuk. Tudomásul vesszük, hogy - amennyiben a felajánlást az intézet (klinika) elfogadja - nyilatkozatunkkal az embriók feletti rendelkezés jogát elveszítjük. Tudomásul vesszük, hogy az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény 176. §-ának (1) bekezdésére figyelemmel az embrióadományozáshoz szükséges az embrió létrehozó személyek életkorának, külsődleges testi jegyeinek, valamint az ismeretes megbetegedéseinek közlése. Ezen adatokat a következők szerint rendelkezésre bocsátjuk:

.....
.....
.....
.....

Tudomásul vesszük, hogy a hatályos jogszabályok alapján az embrióadományozás anonim, ennek megfelelően személyazonosító adatainkat a fagyasztva tárolást végző intézet (klinika) bizalmasan kezeli, egyidejűleg azonban az embriókat felhasználó személyek adatairól tájékoztatást mi sem kapunk, ilyen tájékoztatásra jogosultak nem vagyunk.

¹⁴ Megállapította: 32/2006. (VIII. 23.) EüM rendelet 4. §. Hatályos: 2006. VIII. 26-tól.

¹⁵ A rendelkezési jog gyakorlása szerint kérjük az I. vagy a II. jelű nyilatkozatot kitölteni.

¹⁶ Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény 175. § szerinti esetben.

¹⁷ A választott rendelkezésnek megfelelő nyilatkozat sorszámát kérjük jól láthatóan bekeretezni.

¹⁸ A választott rendelkezésnek megfelelő nyilatkozat sorszámát kérjük jól láthatóan bekeretezni.

3. Az embriókat orvostudományi kutatás céljára felajánljuk. Tudomásul vesszük, hogy e nyilatkozatunkkal - amennyiben a felajánlást az intézet (klinika) vagy a kutatóhely elfogadja - az embriók feletti rendelkezési jogunkat elveszítjük.

Kelt: (helység) (dátum)

.....
feleség/nő

.....
férj/férfi

Sorszám:

Kelte:

II. Önálló rendelkezési nyilatkozat¹⁹

Alulírott (kérelmező)

a intézet

(klinika) Asszisztált Reprodukciós Központjában (a továbbiakban: ARK) tárolt, adományozott és saját ivarsejtekből származó embriók további felhasználásáról a következők szerint rendelkezem.

²⁰

1. Az embriókat későbbi saját felhasználás céljából letétbe kívánom helyezni. A letétbe helyezett embriók feletti rendelkezés jogát önállóan gyakorlom. Tudomásul veszem, hogy halálom esetére²¹

- a) felajánlom a tárolt embriókat más személyeknél elvégzendő reprodukciós eljárás céljára,
- b) felajánlom a tárolt embriókat embriókutatás céljára,
- c) kérem az embriók megsemmisítését.

2. Az embriókat más személyeknél történő reprodukciós eljárás céljára felajánlom. Tudomásul veszem, hogy - amennyiben a felajánlást az intézet (klinika) elfogadja - nyilatkozatommal az embriók feletti rendelkezés jogát elveszítem. Tudomásul veszem, hogy az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény 176. §-ának (1) bekezdésére figyelemmel, az embrióadományozáshoz szükséges az embrió létrehozó személyek életkorának, külsődleges testi jegyeinek, valamint az ismeretes megbetegedéseinek közlése. Ezen adataimat a következők szerint rendelkezésre bocsátom:

.....
.....
.....
.....

Tudomásul veszem, hogy a hatályos jogszabályok alapján az embrióadományozás anonim, ennek megfelelően személyazonosító adataimat a fagyasztva tárolást végző intézet (klinika) bizalmasan kezeli, egyidejűleg azonban az embriókat felhasználó személyek adatairól tájékoztatást én sem kapok, ilyen tájékoztatásra jogosult nem vagyok.

3. Az embriókat orvostudományi kutatás céljára felajánlom. Tudomásul veszem, hogy e nyilatkozatommal - amennyiben a felajánlást az intézet (klinika) vagy a kutatóhely elfogadja - az embriók feletti rendelkezési jogomat elveszítem.

Kelt: (helység) (dátum)

.....
kérelmező

¹⁹ Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény 167. § (4) bekezdés szerinti esetben.

²⁰ A választott rendelkezésnek megfelelő nyilatkozat sorszámát kérjük jól láthatóan bekeretezni.

²¹ A választott rendelkezésnek megfelelő nyilatkozat sorszámát kérjük jól láthatóan bekeretezni.